

VIGILIA

SZERKESZTI
SÍK SÁNDOR

BELON GELLÉRT
VÖNÖCZKI FABIÁN
CHARLES PÉGUY
JÓZSNICZY ADÁM
GALAMB SÁNDOR
TOLDALAGI PÁL
POSSONYI LÁSZLÓ
ENYEDI ZSIGMOND
MIHELICS VID
írásai

1955 JANUÁR

Ára: 5 forint

VIGILIA

XX. ÉVF.

1. SZÁM.

TARTALOM

	Oldal
<i>Belon Gellért</i> : Ami régi és mégis új	1
<i>Vönöczki Fábán</i> : A kisdetek vallásos nevelése	3
<i>Charles Péguy</i> : Aprószentek (Vers)	10
<i>Józsniczky Adám</i> : Mátyás templomához (Vers)	12
<i>Galamb Sándor</i> : A görög robinson	13
<i>Toldalagi Pál</i> : Alig aludtam el (Vers)	20
<i>Posszonyi László</i> : A fekete Mária temploma	21
<i>Enyedi Zsigmond</i> : Téli tüzelőfa (Elbeszélés)	30
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények	34
A kis út	41

NAPLÓ

Az észszerű istentisztelet (42); A Musica Sacra (44); De Profundis ... (46); A szerzetesség világstatistikája (49); Paál László emlékkiállítás (50); A magyar szótárirodalom (52); Lovianum (52); Vallásszociológiai vizsgálatok Angliában (54); Az idő-folyam partján (55) 42

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sik Sándor

Főmunkatársak: *Mihelics Vid* és *Rónay György*

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4. postafiók 152 címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos-u. 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Ara: 5 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

AMI RÉGI ÉS MÉGIS ÚJ

Ki ne várná érdeklődéssel, mit hoz az új esztendő? Kit nem tölt el izgalommal a holnap reménye? Újévkor szokatlan erővel lép be életünkbe az újdonság szerepe. Valójában azonban nemcsak újévkor vagyunk az újdonság-keresés lázában, hanem úgyszólván mindig. Nemcsak az athéniek foglalkozása az, „hogy valami újat mondjanak vagy halljanak” (Csel. 17, 21), hanem a miénk is. Új álmok, új tervek, új remények és várakozások szövik át minden napjainkat. Jellemző a találkozó emberek első kérdése: mi újság nálatok? Az újdonságot keressük olvasmányainkban. Az újdonságot hajszoljuk a divatokban. Azt hihetnénk, hogy az újdonság megszálloittjai vagyunk: mindig friss élmények, mindig új élvezetek és mindig új benyomások keresése tölti ki életünket. És ezért az újdonságot hajlandók vagyunk sok esetben feláldozni pillanatnyi kötelességeinket. Egy érdekes regény süketekké tud tenni minden hozzánk szóló hangra.

Epp ezért meglepő, hogy az Úr Jézus egyik odavetett mondatával egész mást mond. Azt olvassuk ugyanis „Senki, midőn óbort iszik, mindjárt újat nem kíván, mert azt mondja: jobb az ó!” (Luk. 5, 39). Amilyen plasztikus az Úr e kifejezése, annyira igaz. Mert bár való, hogy szinte minden percünkben az újdonság ígérete alatt állunk, de még igazabb, hogy semmitől sem irtózunk annyira, mint az újításoktól. Ha másként van vetve ágyunk, ha másként van vasalva ingünk, másként van főzve ételünk, bosszankodunk. Ne is beszéljünk

arról, ha életünkbe új körülmények szólnak bele vagy ha szokásaink menetéből ki kell lépniünk. Egyszer szerzett benyomásaink, egyszer megformált ítéleteink, egyszer elszenvedett sérelmeink vagy kialakult rokonszenveink szinte reménytelenül elzárják az utat az újabb belátások és megfontolások elől.

Két ellentétes erő dolgozik egyszerre bennünk: egyidőben hordozzuk a tegnapi holt terhet és a holnapok vakká és kegyetlenné tévő izgalmát.

De mit szől mindehhez a kereszténység?

A multtal szemben szakítást követel: „Újuljatok meg lelkileg bensőtökben!” (Ef. 4, 23) — halljuk szent Pálnál Isten szavát. És az Úr Krisztus „új tömlőkben” (Mk. 2, 22) akarja látni az evangélium új borát. És az általa hozott üdvösség új ruhájából nem akar fölött varrni a régi ruhára. A „mi régi emberünk azért feszítettet meg” Krisztussal együtt, hogy „mi is éljünk új életet.” (Róm. 6, 6. 4.)

Viszont a jövővel szemben is állást foglal. „Ne aggódjatok tehát a holnapért; a holnapi nap majd gondoskodik magáról.” (Mt. 6, 34) A holnap jelzi a jövőt, az ismeretlent, a váratlant, az érdekeset, az újat.

Igy tehát a kereszténység elvág a multtól is és a jövőtől is, és gyökeresen a jelenre utal. „Elég a napnak a maga baja.” (Mt. 6, 34) — mondja az Úr Jézus. Az „életünkre szükséges kenyerünket” (Mt. 6, 11) — és e kenyérben mindent: erőt, gondolatot, akaratot, érzést, sőt kegyelmet is — csak a mai napra tanítja kérni. Ezért a keresztény embernek mindig „azt mondják:

Ma." (Zsid. 3, 13) Az Üdvözlégy Mária-t imádkozó Egyház sem tud fontosabb pillanatot megjegyezni a halál óráján kívül a „most”-nál. Következésképpen a kereszténység nem a tegnapi vallás, De nem is a holnapoké. Hanem a jelenvalóságoké.

A múlt eredményei vagy eredményei nem menthetnek fel jelen feladataink végzésétől — pedig de sokan vannak, akik csak a múltjukból szeretnek élni. A múlt hibái és mulasztásai sohasem jöhetnek annyira számításba, hogy véglegesen elveszve higgyük magunkat — pedig de sokakat megbénít az a keserves tudat: elrontotta az életemet.

Viszont a jövő reményei és tervezetesei nem állíthatják meg erőink kifejtését — pedig de sokan várnak egy szerencsés pillanatra, melyben megmutathatnák: kicsodák ők és mi lakik bennük. És bármily sötét sors elé nézzen is valaki, nem ernyedhet el, lemondó téllenségben — pedig de sokan szenvednek pesszimista lethargiában.

A múltnak és a jövőnek, ónak és újnak egyformán bénító igája a Gonoszlelek igézete rajtunk, ki az ősbűn által hatalmat kapott fölöttünk és az emberből, mint Isten hasonmásából, az Isten fordítottját csinálta. Az Istenben ugyanis a régiség és újság, öregség és fiatalság, változatlanság és frissen fakadó élet egy isteni é'telendületbe olvad. Ezért nevezi Őt a próféta látomásában „Ösreg”-nek (Dán. 7, 9), viszont az Izaiás látta „Erős Isten” neve pedig „Gyermek”. (Iz. 9, 6) Az Isten tehát mindig régi és mindig új. Úgy új, hogy régi; és úgy régi, hogy új.

A teremtettség tragikumai az, hogy ebből a mindent átfogó isteni létből csak a jelennek ha-

mar továtűnő élményét kapta; a pillanatot, mely oly gyönyörűséges tud lenni, hogy Fausztal felkiált: Megállj, pillanat! A teremtettség e tragikumát az ördög azzal fokozza, hogy a régiség isteni varázsát és az újdonság mennyei izgalmát az egyetlenség tényéből kiválasztja, egymástól függetleníti, sőt megfordítja a dolgot: ott vagyunk újak, ahol régieknek kellene lennünk; és ott maradunk régiek, ahol újakká kellene válnunk. És minden mesterkedésével azon van, hogy majd a régiség derült nyugalomával, majd az újdonság izgató szomjúságával elterelje figyelmünket a jelen feladataitól. Pedig a jelenben mindig van annyi múlt, aminek örülhetünk; és mindig van benne annyi jövő, mely feszültségben tarthatja érdeklődésünket. Ezért biztat a jelenvalóságok Mestere és ezért nyugtat meg mindenkit, „aki tanítvány lett a mennyek országában, hogy hasonló a házigazda, aki kamrájából újat és régit hoz elő.” (Mt. 13, 52)

A kegyelemben leegyszerűsödik az ember. Nem az számít, hogy mi volt. Nem azzal méri, hogy mit álmodik, remél vagy tervez. Hanem hogy mi a jelen pillanatban. Eppen ezért a keresztény ember nem éledeleg múltbeli eredményein, sem nem kesereg múltbeli vereségein vagy bűnein. De nem is engedi megkeményedni szívét a jövőbeli álmoktól, sem téllenné nem lesz az esetleges kilátástalanságoktól. De Newmannal együtt imádkozik, hogy Isten kegyelme „csak egy lépésnyire” világítson és segítsen meglátni s megélni a jelen pillanat Istenadta bo'dogító valóságait és megtenni a jelen pillanat Isten-szabta feladatait.

Belon Gellért

A KISDEDEK VALLÁSOS NEVELÉSE

A legtöbb szülő nem gondol arra, hogy gyermekeinek már az iskolabajárás előtt, 1–6 éves korában is kell vallásos nevelést adni. Pedig az ebben a korban élő gyermeknek lelki és vallásos gondozása, amely szinte kizárólag a szülők lelkiismeretét terheli, életbevágó fontosságú. Gyakran éppen ennek a vallásos nevelésnek elmulasztása a legfőbb oka annak, ha a gyermekben később nem tud igazi, szilárd meggyőződésévé érni a vallásosság.

A kisdéd-kor (1–7 év) a modern fiziológusok és lélekbúvárok szerint az első igazi nagy nevelési korszak a gyermek életében. Nemcsak fizikailag fejlődik óriásit ebben a korban, hanem aszerint, amint megtanul beszélni és járni, egyre több és több pszichológiai elem jut nála napvilágra. A gyermek életében a döntő lökések hat és négy éves kora előtt mennek végbe, e kor után megszűnik a gyermek hajlíthatósága. A gyermeki jellem kialakulásának munkája akkorra már befejeződik, mire a gyermek átlépi az iskola küszöbét. Ez nem azt jelenti, hogy jellemén az elkövetkező évek során nem lehet neveléssel változtatni, de kétségtelen, hogy az első hat év hiányos vagy helytelen nevelésében kell keresnünk az okot, ha a gyermek későbbi életében kénytelen botlásait siratni. Szinte jövátehetetlen az a hézag és űr, amit a vallásos nevelés és élet hiánya hoz létre ezekben az években. Mennyi nehézséggel kell küszködnie a hitoktatónak az olyan gyermekek tanításában, akik semmi vagy csak kevés vallásos nevelést kaptak a családi otthonban az iskolabajárás előtt! Mivel ugyanis ezeknek a gyermekeknek a keresztségben nyert természetfölötti hitét nem táplálta semmi, nem lehet azon csodálkozni, hogy elsorvadt bennük a természetfölötti élet organizmusa. A gyermeket ezen idő alatt csak természetes szempontok vezették cselekedeteiben: értelmének, érzékeinek, akaratának követelése, ezért, amikor hét éves korában a hitoktató ki akarja nyitni lelkét az isteni igazságok befogadására és meg akarja értetni vele teremtményi függését Istentől, továbbá rá akarja vezetni az eldozatos szeretet gyakorlására, meglepődve veszi észre, hogy fájdózása sikertelen.

Nem lehet eléggé a lelkükre kötni a szülőknek, hogy a házasságban vállalt feladatuk nemcsak a gyermek életrehozására, hanem az életrenevelésre is vonatkozik; nemcsak a testiükről, hanem lelkük egészséges fejlődéséről, táplálásáról, vallásos nevelésükről is tartoznak gondoskodni.

Vannak szülők, akik a modern lélektani vizsgálatok eredményeit magukévé téve, nem tagadják, hogy vallásos nevelés szempontjából a kisdédkor fontos, sőt egyik legdöntőbb időszaka a gyermek életének, sokan azonban azt gondolják közülük, hogy ez a lelki, vallásos gondozás kizárólag nevelés és nem oktatás, tanítás. A nevelés és tanítás között különbség van: a nevelés a gyermek lelkének alakítása, formálása, a tanítás pedig ismeretközlés, oktatás. A nevelő szobrász, aki a többé-kevésbé alakatlan és elnagyolt márvány- vagy gránittömböt formálja ki, tehát

nem ad újat, hanem a gyermek lelkében már meglevő tulajdonságokat formál ki. A tanító ellenben inkább festő, aki az üres vászonra rakja fel a színeket, vagyis a gyermek üres lelkébe helyezi bele az igazságok ismeretét. Nem lehet azonban igazi vallásos nevelés az, amely meg van fosztva az igazság gerincétől, amely minden nevelésnek alapja. Csak az igazság és elsősorban a kinyilatkoztatott igazság az, amely a kegyelem segítségével fel tudja virágoztatni és lendületbe tudja hozni a hitéletet; csak ennek van ereje ahhoz, hogy táplálni és fejleszteni tudja a hitet. A vallásos nevelést tehát a hit gránitszikláira, a dogmák szilárd alapjaira kell állítani. A kisdedkor vallásos nevelése is csak akkor lesz gyümölcsöző, ha ismereteken alapul. Sajnos, sok katolikus családban akkora a hitbeli járatlanság, hogy ezt az alapvető, elemi vallásoktatást sem tudják elvégezni, ezért a lelkipásztorkodó papság vállára nehezedik a feladat, hogy vallásos légkört és környezetet teremtsen a gyermek részére.

Vizsgáljuk meg, milyen igazságokat kell átadni a szülőnek hitrendszerünk gazdag tárházából a kisdedkorban levő gyermeknek; *mi az a lelki táplálék, amit a gyermek ebben a korban meg tud emészteni?*

A gyermeknek ebben a korban egyetlen és kizárólagos eledele a Biblia, ennek egyszerűségükben is megható és lelket megrázó történetei. Fénelon írja a gyermeknevelésről szóló egyik tanulmányában, hogy az édesanya igazi anyai hivatását akkor gyakorolja, ha gyermekeinek nemcsak emlékezetét, hanem szívét is megtölti a Biblia szép történeteivel. Valóban, a gyermek első képeskönyvének és első olvasókönyvének a Bibliának: az Úr Jézus életének és az apostolok tetteinek kell lennie. A vallásos nevelésnek kisdedkorban ennél tovább nem is kell kiterjednie, de ez feltétlenül szükséges. Meg kell sejténie Isten létezését, mielőtt az iskolában feleletet kapna arra: ki az Isten. Ismernie kell Krisztust: az ő jóságát, áldozatkészségét, szeretetét, mielőtt az iskolában bevezetnénk a megtestesülés titkának szentélyébe. Csak így, ezeknek az ismereteknek birtokában tud majd benne kibontakozni az a természetfölötti élet, amelynek magját a keresztség ültette a lelkébe.

Ezt az oktatást természetesen nem a katekizmus alapján kell végezni. Ez nem alkalmas eszköz ebben a korban, hanem az Üdvözítő alakját egyszerű elbeszélés formájában állítjuk a gyermek lelki szeme elé, *beszélünk neki Jézusról: ez maga elég* ahhoz, hogy a kisgyermek megszeresse az isteni Mestert, még mielőtt pedagógiai módszerekkel hozzáfognánk a tervszerű, igazi vallásoktatás munkájához. Nem szabad megelégedezni arról, hogy az evangélium történet, tehát nem olvasni kell, hanem el kell beszélni eleven színekkel és erőteljes dinamizmussal. A gyermek, ha éppen muszáj, elszenvedi az olvasást, de a történet legjobban elbeszélve köti le a figyelmét. A tények színes, de valódi elbeszélése hozzásegít bennünket ahhoz, hogy nyitott kapukon át behatolhassunk a gyermek lelkének világába. Zárt kapukra találnánk, ha ítéletalkotás és megértetés révén akarnánk beférközni a gyermeki lélek birodalmába. Még nincsen foguk, nem tudnak beleharapni az erőteljes házi kenyérbe. Mint egészen kicsi babáknak te-

jet és pépet kell adni. Elméleti fejtegetések élvezésére képtelenek, viszont az Üdvözítő személye és élettörténete kitűnő lelki táplálék számukra: ez érdekli őket. Jézus Krisztus személyén keresztül fel tudnak emelkedni a mennyei Atya trónusáig, ezen keresztül némi fogalmat tudnak alkotni Istenről: az ő mindenhatóságáról, irántunk való végtelen szeretetéről.

Jézus életének tényei kegyelmet sugároznak bele a gyermeki lélekbe. Nincsen alkalmasabb talaj a természetfölötti kegyelem működésére a gyermeki léleknel, hiszen a gyermekben sem erkölcsi, sem értelmi akadály nem áll útjában a kegyelem befogadásának és nem köti semmi sem béklyóba a kegyelemmel a lélekbe öntött hitet. Emiatt ezek a kisgyermekes ösztönös lelki vonzódással kíváncsiak az Úr Jézus felé. Azok, akiknek vállára nehezedik a kisdetek vallásos tanításának óriási felelőssége, aknázák ki a gyermeknek ezt az ösztönös érdeklődési vágyát és adjanak eleven lendületet annak a bensőséges vonzalomnak, amely ösztönszerűen sodorja őket az Úr Jézus felé. A kisdedet nem valaminő elvont fogalmakra felépített mennyország, hanem az Úr Jézus felé kell vezetni. Jézus hozza meg a mennyország örömhírét és Omaga az, aki megismertet nemcsak a mennyei boldogság örömeivel, hanem Isten rejtett életének legszentebb titkaival is. Helytelen lenne katekizmus-oktatással gyötörni a gyermeket ebben a korban, még ha a kisgyermek értelmi fejlettségének megfelelő stílusban történne is; még helytelenebb lenne, ha felnőttek részére kidolgozott szintézist nyújtának neki; ebben a korban egyetlen táplálék van, amelyet igazán tud élvezni: a Biblia, a történetek története. Rajzoljuk le előttük eleven színekkel fozkozatosan kibővítve Jézus legszentebb alakját és engedjük őket egyre jobban „hozzámenni”.

*A bibliai történetekkel kapcsolatosan mire irányítsuk figyelm * és hogyan adjuk elő neki, amit lelkébe akarunk vésni?*

1. *Miről beszéljünk az 1–3 éves kisdetnek?*

a) Az első és legfontosabb, hogy szeretetet és tiszteletet ébresszünk föl benne a jó Isten iránt és éreztessük meg vele egy fölöttünk álló Lénynek létezését. Erre mód van már akkor, amikor a gyermek ajkán megjelenő első mosoly jelzi az anyának, hogy a kisbaba átlépte a szigorúan vett vegetatív élet küszöbét. Elérkezett a nagy pillanat, hogy kisgyermek lelkét szeretetre és tiszteletre hangolja a jó Istennel szemben. Vigyázni kell azonban az édesanyának, hogy ne tévedéssel, vagy ami még ennél is rosszabb, hazugsággal kezdje meg a kisbaba vallásoktatását.

Nem fontos az, hogy képet mutassunk a kisbabának, sokkal lényegesebb ennél, hogy édesanyja külső és belső hitbeli magatartása beszéljen neki a jó Isten létezéséről. A gyermek csöpp kis eszével anélkül, hogy szemét valami érzéki tárgyra függesztené, megérti jól, ha édesanyja mondja neki: jó Isten, főképen, ha e szót mindig a tisztelet és imádás mély érzésével és komoly valóságos magatartással ejti ki. A kisbaba kezdetben nem érti ennek a tiszteletnek okát, de az anya viselkedése megérteti és áthatja a lelkét. Az anya külső magatartása, hangjának tónusa csodálatos módon működik közre abban, hogy megszülessék a kisdet-lelekben Isten eszméje, az ő jóságának és nagyságának fogalmi képe.

Az anya magatartása szüli az igazi vallásosságot, az Isten iránti szeretet az anya szívéből szívárog át az ártatlan gyermekszívbe. Ezek az első vallásos behatások természetüknél fogva, de a kegyelem titokzatos működésétől is erősítve kitörölhetetlen nyomot hagynak a gyermeklélek tudatalatti rétegeiben. Addig, amíg a kisbaba beszélni nem tud, az édesanyjának ezzel a vallásos magatartással kell tanítania gyermekét. Mikor aztán elkezdzi gügyögni a papa és a mama nevét, mondassa vele azt is, hogy „jó Isten vagy én Istenem” és kulesolja össze kacsóit. A gyermeknek ez lesz az első imádsága. Később csináltatjuk vele a kereszttetést, amikor pedig ajka beszédre nyílik, hozzámondatjuk vele a kereszttetéstkor mondandó szöveget: „Az Atyának és Fiúnak...” Ezek a cselekmények látszólag jelentéktelennek tűnnek föl, pedig nagyszabásúak, mert ezekre, mint alapra épül föl a beszélni tudó és néhány szót már ismételni tudó gyermek részére tartott katekézis.

b) *Szeretetet és tiszteletet kell beleoltanunk a kisbaba lelkébe Jézus iránt.*

Jézus nevét éppoly vallásos komolysággal kell az anyának ki-ejtenie, mint az Istenét. Bármilyen bájos és kedves vagy néha talán ügyetlen a magatartása ebben a korban, kimosolyogui nem szabad, hogy ne tartsa ezeket a komoly dolgokat játéknak.

P. Emmanuel, kármelita atya, hogy Jézust megismertesse a kisbabákkal, érdekes módszert alkalmazott. Kiválasztott három igazán szép, izléses és eléggé nagyformájú Jézus-képet. Az egyik Jézust kisgyermekként ábrázolja a Szűzanya térdén, a másik a keresztfán, a harmadik a sírból dicsőségesen feltámadott Úrvöztöt jeleníti meg. Miután előtte már megtanította a gyermeket, hogyan kell a kezét összetennie, megmutatta neki a szentképeket és kimondatta vele Jézus nevét.

Ezek az első lépések Jézus megismerése felé: ez az első ösztetetalálkozás a kisgyermeknek a megtestesülés, a szenvedés és a feltámadás titkával. Ugyanígy lehet megismertetni vele Szűz Máriát is. A három kép közül, amelyet bemutatunk neki, az egyik a Szeplőtelen Szűzet ábrázolja, a másik Szűz Máriát úgy mutatja be, mint Isten Anyját karján az isteni Kisdeddal, végül a harmadikon ott látja Szűz Máriát a menynei megdicsőülés fényében aranykoronával a homlokán.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a bemutatott képeknek tökéletesen szépeknek kell lenniök, különben nem használnak, hanem inkább ártanak. Ha képek nincsenek, Jézus és Mária megismeréséhez az anya szívében keresztül vezet az út: a megszeretetésnek az édesanya tekintete és hangja lesz az eszköze. Az édesanya szívével, hangjával, tekintetével szinte korlátlan mindenhatósággal tud uralkodni gyermeke lelkén. Csak az a fő, hogy a kisbabát tekintse Isten ajándékának, akit, mint drágagyöngyöt rábízott az Isten, hogy nemessé és szépé csiszolja ki.

c) Az első vallásoktatásnak az édesanya szívéből a kisbaba lelkébe öntött vallásos érzülete az alapja. Ezt kell teljessé tennie az anyának azzal, hogy *gyermekével együtt, míhelyt lehetsé-*

ges, templomlátogatást végez. A templomlátogatásnál nyert élmény különösen mélyreható lehet. Elgondolhatjuk, mekkora hatással van a kisbaba lelkére a csend, amelyet, először lépve át a templom küszöbét, az Isten házában tapasztal. Mennyire emlékeztetőben marad édesanyja halkán kiejtett szavai nyomán, hogy Jézus van ott a szentségházban, mennyire feledhetetlen lesz számára az első térdhajtás. Az ügyes édesanya sok elfoglaltság ellenére is tud időt találni arra, hogy elvégezze a kisbabával ezeket az első templomlátogatásokat. Nem helyes, a vallásos nevelésnek egyenesen kárára van, ha a gyermeket templomi szertartások idején, vagy olyankor vezeti a templomba: amikor ott énekelnek, a mozgás, tevékenység ugyanis kiabálásra, nevetésre, gesztikulálásra indítja. A mozgalmasság megakadályozza, hogy lelkét megragadja a hely szentségének és megszenteltségének áhítata. Mindenesetre az édesanya szent feladata legyen, hogy úgy oltsa bele a kisbaba lelkébe Isten fogalmát, hogy megéreztesse vele egyszerűen a titokzatos fölségének szentségét is. Ne úgy állítsa szeme elé Istent mint rémet, akitől félni kell, hanem mint a kimondhatatlan jószág Forrását, aki megérdemli szeretetünket, de méltó odaadó tiszteletünkre is.

Ez egyszerű formája a hitoktatásnak, az édesanyától azonban, aki komolyan és teljesen meg akarja valósítani a házasság szentségében kapott papi hatalmát: gyermeke lelkének gondozását, rendíthetetlen hitet, szakadatlan éberséget és megnemzűnő, lankadatlan állhatatosságot kíván gyermeke életének e korszakában, az első három év alatt. Azt vethetné valaki ellen, hogy az említett dolgok gyerekségek. Igaz, hogy gyerekségek, hiszen nem felnőttekről, hanem kisbabákról van szó, ezek a gyerekségek azonban eltörölhetetlen nyomot hagynak a gyermek lelkének tudatalatti világában és alapul szolgálnak, hogy a későbbi vallásoktatás épületét sikeresebben tudjuk erre ráépíteni.

2. Mire oktassuk a 4–6 éves gyermeket?

Az első három évben a kisdéd édesanyjának áhítatos magatartásából elsajátíthatta azt a helyes viselkedést, amelyet Istennel és Jézussal szemben kell tanúsítania. A következő három évben (4–6 év) az lesz a célja a vallásos nevelésünknek, hogy a gyermek a biblia történeteinek elbeszélése révén megismerje: ki az Isten, kicsoda Jézus Krisztus, kicsoda Mária? Végigvezetjük a teremtés, a bűnbeesés, a megváltás és Jézus életének főbb eseményein, de mindezeket fokozatosan haladó terv szerint kell eléje tárunk a gyermeknek és mindig értelmi fejlettségének megfelelő módon.

A 4 éves gyermek részére a következőket lehetne felvenni az oktatás anyagául: teremtés, Jézus születése, Jézus Názáretben, Jézus megáldja a gyermekeket, a keresztfeszítés, feltámadás, mennybemenetel.

Az 5 évesnek: a bűnbeesés, a büntetés, angyali üzenet, menekülés Egyiptomba, a kánai csoda, Lázár feltámasztása.

A 6 évesnek: a vízözön, Izsák feláldozása, József eladása, József a fáraó udvarában, Mózes megmenekülése a vízbefulla-

dástól, Mózes a Sinai hegyen, Jézus a templomban tanít, Jézus megkeresztelkedése, a csodálatos halfogás, a csodálatos kenyérszaporítás, Jézus bevonulása Jeruzsálembe, Jézus elítéltetése, Pünkösöd.

Az elgondolás szerint a második évben újra át kell venni az első év elbeszéléseit, a harmadik évben pedig az első és a második év anyagát is, de némi kiegészítéssel,

Ha azt akarjuk, hogy a kisdedekkel való foglalkozásunk eredményes legyen, nem elég a fentvázolt egyszerű tervet követve pusztán elbeszelnünk a bibliai történeteket, hanem fel kell használnunk a tapasztalati pszichológia által jóváhagyott minden módszert, amely segíti behatolni az igazságot a gyermek lelkébe. Olyan módszert kell alkalmaznunk, amely nem a gyermek értelméhez szól, hanem érzékeit foglalkoztatja. Az érzékeltető módszer a legeredményesebb. Ez ugyanazon az alapelven nyugszik, mint a gyermekkertek módszerei, amelyek a gyermek aktivitását a legkülönbözőbb játékokban vezetik le. Sokan nem értik meg ennek szükségességét. Pedig, ha a profán tanulmányok elsajátításához Froebel, Decroly, Montessori módszereit elengedhetetlennek tartják, vallásoktatásunk sem állhat egyszerű, monoton elbeszélésekből szemléltető képek nélkül. Sőt, ha el akarjuk kerülni azt a végzetes hibát, hogy vallásoktatásunkat ingatag beszédzuhataggá fokozzuk le, amely inkább elkábítja, mint megragadja a gyermek lelkét, az elbeszélés eredményessételeéhez éppoly gazdag szemléltető anyagra van szükség, mint amit iskolabájtár előtt az óvodában használnak (mozgatható színpad, nagy személyiségek képei, türelemjáték, építőkockák, társasjátékok stb.). Itt lényeges a hatásos technikai megoldás is, hogy a gyermekben megrögződhessenek a hatások és állandóan ösztönözzék a gyermeket arra, hogy mennél többször visszatérjen hozzájuk. A kised nem tudja magáévá tenni azt, amit mondunk neki, ha nem kap semmiféle érzéki támasztékot és segítséget. A kisbabák eredményes vallásoktatásának elengedhetetlen feltétele tehát, hogy minden, az ő lelki világának megfelelő szemléltető anyagot igénybe vegyünk. A csak érzéki benyomásokra reagáló kised-korban szinte egyedül a szemléltető eszközökön keresztül nyílik meg az út a gyermek lelkéhez: nem annyira azt figyelni, amit mondunk neki, hanem amit láttatunk, mondatunk vagy csináltatunk vele. Két dologra azonban nagyon kell vigyáznunk: az egyik az, hogy a szemléltető képek és eszközök igazhívó lelkületet sugározzanak és egyházas szellemtől legyenek áthatva; a másik pedig, hogy amit mondunk, teljes összhangban legyen azzal, amit az igénybevett szemléltető kép ábrázol. A kisgyermek a legkisebb eltérésre is felfigyel és gyakran tapasztalhatjuk, milyen hamar felfedezi, ha hibáznunk. Amit a kisbaba a szemével lát, olyan nagy vonzóerőt gyakorol rá, annyira megragadja a lelkét, hogy, ha az elbeszélés nem vág össze azzal, amit lát, elveszti nála az igazság jellegét és hitelét; nem hisz benne. Az oktatás a következőképen folyhatik le: először bemutatjuk a gyermeknek a képet. Ennek a bemutatásnak egészen addig kell tartania, amíg ki nem elégítette a kíváncsiságát és ki nem merül a kérdésekben. Ekkor elkezdjük az el-

beszélést. Aközben míg beszélünk, odatesszük a gyermek elé azokat a személyeket, akikkel most meg akarjuk barátkoztatni. Ez a tett, mivel váratlanul éri a gyermeket, mély reakciót vált ki a gyermeknél és így kb. tíz percig ébren tudjuk tartani a figyelmét. Beszédünket befejezve aztán kérdezzük a gyermeket, nem azért, hogy ellenőrizzük, megjegyezte-e, amiket mondtunk neki, hanem azért, hogy vegye ajkára azt, amit látott vagy hallott. Ha ily módon végezzük el ezt az alapvető vallásoktatást, beszélünk, a bemutatott kép és a kérdés a legtisztább hatásokat tudja létrehozni a gyermek lelkében. Ha a teremtésről beszélünk, ily módon meg tudjuk sejtetni vele Isten mindenhatóságát és jóságát. A bűnbeesés elmondása nyomán elébe rajzolódik Istennek, mint szuverén Törvényhozónak a képe, a büntetés elbeszélése nyomán pedig érzékeny lelke megsejti a bűn súlyosságát.

A kisdetek vallásoktatásának ez a lényeges feladata: ízelítőt adni az igazságból. Mikor a gyermek még a bemutatott kép által lelkében előidézett hatás ígázatában áll, működésbe hozni a kis gyerek-ember egész természetfölötti organizmusát: felkelteni benne a hit, remény és a szeretet érzéseit, hogy lassanként szinte beleidegződjenek vérebe és húsába a keresztény élet alapvető magatartásai és mintegy „keresztény reflexekké” izmosodjanak benne. Az oktatás után vigyáznunk kell, hogy tárgyunktól idegen hatás el ne mossa a beszélgetésben nyert tiszta benyomások nyomát. Ilyenkor el lehet vinni egy kicsit őket sétálni (sétálás közben jobban rögződnek a gondolatok), vagy lehet énekelni velük (az énekben művészi formában nyer kifejezést a gondolat). Ilyen erőfeszítéseket téve joggal bizhatunk abban, hogy oktatásunknak lesz kézzelfogható eredménye, valami megmarad belőle a gyermek lelkében, valami mag, amely kedvező talajon és kedvező légkörben csodálatos virágzásnak indulhat. Ha ennyit teszünk, megnyugodhatunk, hogy megtettük, amire isteni parancsnál fogva kötelezve vagyunk: „Engedjétek hozzám jönni a kisdedeket”.

Charles Péguy

APRÓSZENTEK

*Nem engedem, hogy Egyházam tévedjen — így szól az Úr,
Nem engedem hibázni, nem hagyom elbukni,
Ős Egyiptom földje, te álmatlan alvó, te csendben virrasztó,
Halljad, amit mondok:*

*Egyházam törvényei az én törvényeim,
Az Egyház tanítása az én tanításom,
Magaménak vallom Mózes szövetségét,
S az új szövetséget, amit Fiam kötött veletek a hegyen.*

*Fiam szavait pedig, mit a földön mondott, — sinile parancs
venire ad me,
engedjétek hozzám a kisdedeket —
én újra elmondom,
Újra, meg újra elmondom
Egyházammal együtt, s vállalom helyette.*

*Fiam pedig nem mondta ezt másról,
Csak arról a néhány kicsike gyermekről,
akik játék közben futottak hozzá,
és áldását véve, rögtön visszatértek gyermek-játékukhoz.*

*Én pedig elmondom minden kisgyermekről,
Aki itt már nem fognak játszani,
csak az én országomban.*

*Elmondom, én is elmondom
az Ő szavait, s az Egyház szavait
a halotti szertartás szavaiban.*

*Ide vezet minden, ebben elmerül minden:
Kisgyermek temetési szertartásában.*

*A pap fehér palástot ölt,
és, amint a keresztelezés a templom küszöbéig megy a kis-
dedért,
az én házam küszbén várja,
az atyai ház küszöbén,
a temetésen is a közösségben várja őt,
az atyai házig megy érte,
az atyai ház küszöbéig.*

*A menet élén halad a keresztl,
és vezeti a gyermeket,
ennek a közösségnek a gyermekét
a templom felé,*

*Amikor a templom elé ér a menet
a kereszttel az élén,
A kereszt, és a pap, és a kántor és a ministránsok haladnak
elől,*

és a főlcán az egész falu,
az egész egyházközség kíséri,
férfiak, asszonyok és gyermekek.
Az asszonyok sirnak, és minden fehér,
és a pap ajkán felcsendül Dávid ősi zsoltára:

Beati immaculati in via...
Boldogság az ártatlanok útja.

Boldogság az ártatlanok útja.
Beati immaculati in via,
A mindenszentek és vértanúk közt, — mondja az Úr,
senki sem
egészen tiszta,
egészen fehér,
egészen szeplőtelen,
csak ezek a szegény apróságok,
akiket anyjuk kebléről téptek le Heródes katonái.

Kedves Aprószentek, hát ti vagytok csak,
Aprószentek, csak ti a tiszták,
Aprószentek, fehérek és ártatlanok?
Beati immaculati in via,
Boldogság az ártatlanok útja.
Ó, Aprószentek, hát valóban ti vagytok csak szentek,
s mellettek Ferenc szolgám sém volt szegény,
s a francia szent Lajos sem volt szent
és ártatlan?

Igaz, hogy az élet olyan eltompultság, és olyan fáradtság.
oly homályos látás,
s olyan kökemény szív;
olyan súlyos sebek,
s testi, lelki aggság;
olyan örök bélyeg és olyan mély ráncok;
olyan kemény szív, mely sosem lágyul meg,
olyan gyöttrő láz, mely sohasem frissül fel,
oly meredek lejtő, honnan nincs felújulás,
olyan emlékezet, mely nem tud feledni,
olyan hosszú mult, olyan hosszú sebhely
az ajkak sarkában,
hogy a legnagyobb szentség,
a legszentebb élet
sem törli le már soha ezt a sebhelyet.
És a nagy szenteknél többet ér
ezeknek a legnagyobb szenteknek
és vértanúknak
gyűretlen ajka,
sértetlen teste,
akik akkor szakadtak le először anyjuk emlőjéről,
amikor elindultak az én országomba.
És akik még nem ismerték az életet,
és még nem kaptak az élettől sebet,
csak azt, amelyik megnyitotta nekik
a mennyek országát.

*Ők voltak az egyetlenek,
akik sosem hallottak Heródesről,
és nem tudtak róla semmit.*

*Igen, a legnagyobb szentség,
a legszentebb élet
sem simítja ki és nem ifjítja meg a lelket.
És még a vérpád sem tudja visszaadni
az első gyermekévek
tisztaságát,
hamvasságát
és teljességét.
S amit visszaszerzünk lépésről-lépésre
nem ugyanaz, mint amit elvesztettünk;
a fehérre festett lap már nem a fehér lap,
a fehérített vászon már nem fehér vászon,
és a fehérre mosott lélek már nem fehér lélek.*

*És hozzám bizonynyal
ezek a fehér, tejszagú gyermekek vannak legközelebb,
akik nem láttak semmit az életből,
és nem tettek semmit az életben,
csak elfogadták azt a jótékony lándzsadöfést,
amit a legjobbkor kaptak.*

Fordította Madary Éva

MATYÁS TEMPLOMÁHOZ

*Színes falak, gót-ívű szürke pillér,
Sok harci zászló: dísz már, nem lobog...
S itt mégis annyi ifjú szív dobog,
Mint perselyedben réz-pengésű fillér.*

*Itt minden emlék, megszentült dolog,
Ember, ki gyáván torz anyagba hittél,
Úgy érzed, szól a kürt, s az Angyal itt ér...
S megrendült szived hála-dalba fog.*

*S míg zeng a Missa, Sacra et Solemnis,
Ezernyi gondunk lesz oly törpe, semmis,
Hogy hiúságunk foszlik szerteszét —*

*S a sóhajlás, mi égre-tör, az úrnek,
Vénült hajódban ifjú-szívű Ünnepe,
Mint Elet, és Halál fölött: A Lét.*

Józsinczy Adám

A GÖRÖG ROBINSON

Arany hajók futva szegdelik a bíbor habot. Hellén gályák serege vonul Trója felé, hogy a görögség a maga együttes nagy küzdelmét megvívja Ázsia ellen. Ott van Hellas hőseinek színevirága. Ott van Agamemnon, a királyok királya, ott van a rettenthetetlen Achilleus, vele jó barátja Patroklos, ott a leleményes ithakai király, Odysseus, ott Diomedes, a két Aias és a bölcs, öreg Nestor.

A gályák vitorlái teli tüdővel élvezik a drága nyugati szelet, amelyért olyan nagy árat fizetett Agamemnon, a fővezér. Fel kellett áldoznia legkedvesebb leányát, Iphigeniát. Másképen az egész sereg ott vesztegelt volna Aulisban kedvező szél nélkül. Agamemnon lelkében szörnyű tusát vívott az apa és a hadvezér. A vezér legyőzte az apát. Minő borzalmas családi következményei lesznek még ennek az áldozatnak, és mennyi derék görög vitéz vére fog még omlani Ilion tornya alatt!

A fényes hajóraj már több mint a felét megtette útjának. Tiszta napszállatkor mintha mutatkoznának is a kisázsiai partok. A sereg még egy utolsó pihenőt tart. Kikötnek Chryse parányi szigetén a vulkanikus Lemnos mellett. Bárcsak ne tették volna! Egyik hőüket, a kitűnő íjazó Philoktetest (ejtsd: — tétészt) szerencsétlenség éri. Egy mérges kígyó megmarja lábát és gyógyíthatatlan sebet ejt rajta. A beteg folytonos jajveszékelése és a seb kiállhatatlan bűze miatt a seregnek és a nagy vállalkozásnak csak ártalmára lenne, ha a szerencsétlent magukkal vinnék Trója alá. Sajnálják szegényt, de mit tehetnek? Ha vezérük Agamemnon leküzdhetette magában az apai érzést, ők is túltehetik magukat a bajtársiasság parancsán. S a ravasz Odysseus tanácsára, a szomszéd Lemnos szigetén, amikor a kígyómarta hős egy szikla aljában elaludt, magára hagyják, és tovább hajóznak a végzetes Ilion felé.

Philoktetes számára hosszú, fájdalmas tíz Robinson-esztendő következik.

Íme hogy mondja el később szenvedéseit Sophokles darabjában Achilleus fiának, Neoptolemosnak:

*Itt hagytak, elfutottak, némi rongyokat
Dobván élémbe, mint koldúsnak és silány
Élelmet... Ember nem volt e helyen,
Aki segítsen, aki szenvedésemet
Enyhítse...
Magamnak kellett e silány fedél alatt
Szolgálatomra lennem; gyomromat ugyan
Ellátta íjam, szárnyas vadga'ambokat
Éjtven el; ám ha egyet eltalált a nyíl,
Magamnak kellett érte másznom, sebhedett
Lábam vonszolva kinnal, fáradtságosan.
S ha enyhítő itatra vágytam, vagy ha fát
Akartam vágni télen át, midőn a fő'd
Jégtől volt megdermedve: gyötrelmek között*

*Kellett érette vánszorognom; s ha tüzem
Hiányzott, a kövekből fáradtságosan
Ütöttem ki a szikrál.*

(Csiky Gergely fordítása)

Közben folyik az ostrom Ilionért. Elpusztul a deli Patroklos, a hős Achilleus, s az egyik Aias öngyilkos lesz. Igaz, elesik Trója nagyszerű védője, Hektor is, de a vár még mindig áll. Egyszer a görögök foglyul ejtik az ellenség jós papját, Helenost, s ez elmondja nekik, hogy csak akkor fognak győzni, ha maguk közé hozzák Philoktetest s vele együtt azt az íjat, amely megöli Páris királyfit, és elindítja a vár végzetét.

A görögöknek most szégyenszemre ahhoz a hőshöz kell fordulniuk, akit tíz évvel ezelőtt hűtlenül magára hagytak. Nélküle s a birtokában lévő csodálatos íj nélkül, amelyet Philoktetes a maga félisten-barátjától, Heraklestől kapott örökségbe, nem dönthetik meg Tróját.

De miképen engeszteljük meg a haragvó embert, miképen hozzák őt el a táborba, együtt az íjjal? Együtt — mert sem az íj Philoktetes nélkül, sem Philoktetes az íj nélkül nem lehet eredményező.

Ezzel az érdekes és rendkívüli drámai feszültséget magában rejtő tárggyal mindahárom nagy görög tragikusnak egy-egy darabja foglalkozik. Elsőnek Aischylos dolgozta fel, majd Euripides s harmadikul Euripides idősebb kortársa, a már 85 esztendőS Sophokles. A három tragédia közül csak Sophoklesé maradt ránk, de egy Trajanus-korabeli rétorinak, Dion Chrysostomosnak művéből a két másik feldolgozásról is képet alkothatunk.

A legkevesebbet Aischylos darabjáról tudunk. Körülbelül csak ennyit: az elhagyottat Lemnos szigetén Odysseus kereste fel. Philoktetesnek a szenvedéstől aanyira meggyöngült az emlékező tehetsége, hogy ellenfelét nem ismerte fel. A darab folyamán a leleményes dialektikájú ithakainak végül is sikerült a megbántott vitézt rábeszélni, hogy mondjon le bosszújáról, s vonuljon a seereghez. Hogy azonban ez a meggyőzés milyen érvekkel történt, hogy Philoktetes lelkében milyen erejű küzdelem folyt le, s hogy a költőnek a témával szemben mi volt az álláspontja, azt nem tudjuk.

Euripides feldolgozása valamivel részletesebben ismert. Itt Odysseust Diomedes kísérte a szigetre. Ithaka királyának azonban nem volna tanácsos a haragvó ellenfél előtt a maga képében megjelenie. Philoktetes a soha célját nem tévesztő íjjal bizonyosan lenyilazná. Szerencsére Athéne istennő jön Odysseus segítségére, és elváltoztatja alakját. Ebben az isteni beavatkozásra történt inkognitóban a furfangos király a görögök ellenségének tünteti fel magát, s így akarja Philoktetest hajóra csalni. De mielőtt még terve sikerül, trójai követség köt ki a szigeten. Fényes ajánlatokkal igyekeznek a remetét a maguk felére vonni. Erre Odysseus felfedi magát, és most nagyszerű — Dion Chrysostomos szerint nagyszerű — szóharc támad a görög és a trójai álláspont között. Odysseus végre is a hellén érzésre való hivatkozással Philoktetes haragját leszereli, s őt a görög táborba való utazásra bírja.

Euripides darabjának középponti fordulata a hazafiasság győzelme a magánbosszún.

Sophokles a témát etikai irányban még tovább mélyíti.¹ Műve — a világirodalomban nyilván elsőül — veti fel azt a kérdést, ami azután minden morális elmélkedésnek egyik leg súlyosabb problémája maradt.

Mondanivalójának kifejtésére Sophokles új szereplő személyt léptet fel a darabban, a remes jellemű Neoptolemost, Achilleus árváját, aki csak apja halála után érkezett a görög sereghez. Terve keresztülviteléhez Odysseus ezt a fiatal hőst szemeli ki mint olyan valakit, aki Philoktetes előtt ismeretlen. Kioktatja: mondja magáról, hogy a görögök őt is súlyosan megbántották az-
zal, hogy apja fegyvereit nem neki ítelték oda, hanem Odysseusnak. Ezért ott hagyva a tábort, most visszahajózik hazájába.

Mondj reám

Tetszés szerint rossznál rosszabb szidalmakat.

Épen nem bántasz engem ezzel; ám ha nem

Beszélsz így, gyászba döntöd Argos népeit.

(Csiky ford.)

Odysseus tudja, hogy Neoptolemosnak becsületérzése tiltakozik minden átkodás ellen. Megnyugtatóására olyan érvet használ, amely a maga egész etikai felfogásába élesen belevilágít.

Tudom, fiam, hogy a természet nem ilyen

Ravasz beszédre s cselfogásra alkotott.

De édes ám a győzelmet kiküzdeni.

Merj hát! Máskor majd ismét igazak leszünk.

Most egy kis napnyi rosszaságra add magad

Kezembe, aztán mondjanak mindenkoron

Legjamborabbnak minden emberek között.

(Csiky ford.)

Íme Sophokles erkölcsi problémája: szabad-e és milyen határig szabad az erkölcsi törvényt nagy célok érdekében felfüggeszteni?

Neoptolemos először hevesen tiltakozik, hogy csalárdásznak szolgáljon eszközül. De idősebb barátja érveinek súlya alatt megtántorodik, s hajlandó a hazugságra.

Most Philoktetes közeledik. Odysseus visszavonul. A fiatal vitéz elmondja a koholmányt, mire a sokat szenvedett hős arra kéri, vigye magával vissza Görögországba. Mikor Neoptolemos ezt megígéri, Philoktetes annyira meghatódik, hogy még az íjat is odaadja neki.

A nagy cél tehát csalárdáság révén teljesedőben van. Trója meg fog dőlni, s a görögség győzedelmeskedik. Mikor azonban Philoktetest újra elfogja betegségeinek rohama, a már úgyszólván megint ingadozó Neoptolemos szíve elfacsarodik, s a mélységes szánalom jellemének régi valóját dobja felszínre. Lerázva magáról Odysseus hatását, a megcsalatott hős előtt, felfedi az ármányt, sőt az íjat is visszaadja neki. A rejtekből figyelő Odysseus előrohan, s meg

¹ J. M. Tronszkij: A mondába Sophokles vitte bele az erkölcsi összeütközést. Az antik irodalom története. Budapest, 1953.

akarja akadályozni az események fordulatát. De Neoptolemos szembeszegül vele, s Philoktetes partjára áll. Megpróbálja azonban a szenvedőt rávenni, hogy a görögség érdekében mondjon le boszszújáról. Közli vele, hogy a jóslat szerint a táborban a hellén orvosok még betegségeből is kigyógyítják. Philoktetes hajthatatlan. A megbántott emberség egész dacossága szólal meg szavaiban. Neoptolemos látja, hogy itt minden hiába. Odysseus álláspontjára lelkiileg lehetetlen visszatérnie, s a táborba sem mehet immár — ott hagyja hát a görög ügyet s kész hajóján visszavinni Philoktetest hazájába.

Az erkölcsi feddhetetlenség diadalmaskodott tehát! S tegyük fel, hogy Neoptolemosnak ezzel az önelgyőzésével végződik a darab. Bátran végződhetnék is, hiszen egyfelől mindössze 63 vers-sornyira vagyunk a mű zárószavaitól, másfelől pedig lehetett volna a költőnek éppen ez a kifejeznivalója.

És mégis — milyen elégedetlen érzéssel távozott volna a színházból 2350 évvel ezelőtt az athéni közönség, s milyen érzéssel tennők le kezünkől a könyvet mink magunk is, akiket a görögség álláspontjára ragadott Sophokles művészete!

Joggal zudult volna fel az attikai hallgatóság, és joggal kérnénk számon mink is: Hát a hellén misszióval mi lesz? Hát ezért véreztek tíz álló esztendeig Ilion tövében? Ezért lett özvegygé annyi görög asszony és annyi annyi görög gyermek?

Hol van hát a megoldás? Kinek van igaza? A szilárd becsületű Neoptolemosnak-e, vagy a nemzeti közösség érdekét rendületlenül képviselő Odysseusnak? Neoptolemosnak-e, aki a hazugságot szégyenletesnek nyilvánítja, vagy Odysseusnak, aki hazája védelmében Zeus akaratára hivatkozik? Ki fejtí meg? Ki mondja meg?

Sophokles nem fejtí meg. Sophokles nem mondja meg. Hát akkor talán megoldatlanul hagyja darabját?

Nem! Sophokles, a mélyen vallásos lelkű Sophokles, akit hallála után honfitársai hőrosztként tiszteltek, kitolja drámája megoldását a transcendenciába, és alázattal az istenség kezébe helyezi a döntést. Azt akarja mondani, hogy ezt az etikai csomót csak Isten szava vághatja ketté.

S a darab legvégső jelenetében felhők között feltűnik Herakles alakja, Philoktetes barátjáé, a csodálatos íj egykori tulajdonosáé.

Milyen jellemző, hogy fennmaradt darabjai közül Sophokles ebben az egyetlenegyben fordul a *deus ex machinához*! Máshol nincs szüksége rá, itt azonban a kívülről, a Felülről jövő megoldás az író mondanivalójának szerves része.¹ Azt akarja vele mondani a költő, hogy ennek a mélységesen erkölcsi alapú bonyodalomnak elvi zűrzavarában csak egy isten dönthet. Igaz, ez az isten sem fedi fel, hogy melyik félnek volt igaza, de Zeusra hivatkozva közli Philoktetes-szel, hogy vissza kell mennie a táborba, ahol meg fogják gyógyítani, s ahol dicsőség vár rá.

Philoktetes meghajlik az isteni szózat előtt, s indul a hajóra. De gyötrelmeinek színhelyéhez, Lemnos szigetéhez van még egy

¹ Mintha csak erre gondolva írta volna Horatius: Nec deus intersit, nisi dignus vindice nodus.

utolsó szava. S ebből a szóból — milyen nagy költő Sophokles, és milyen emberismerő! — nem a boldog felszabadulás, hanem a fájdalmas elválás érzése tör elő. A szenvedő ember szinte összeszokott szenvedésének tanúival.

*Utólszor üdvözlöm e földet,
Köszöntelek, óvó sziklafedél,
Nimfák a habokban, a réten,
Hullámok haragos moraja,
Ó déli vihar, mely fejemet
Gyakorta megöntéd barlangom ölén,
Ó Hermes ormai, melyek
Sokszor visszaverétek a kín
Bús sóhajait, panaszát!
Most ó phoebosi forrás, enyhe ital,
Elhagylak, elhagylak örökre —
Nem hittük ezt mi úgy-e soha?
Isten veled Lemnos, habverte sziget,
Küldj oda vészkerülte úton,
Hova Moera vezet, a hatalmas,
S barátaim akarátja, s az isten
Mindenható parancsa.*

(Csiky ford.)

— Sophokles darabja nemcsak gondolati tartalma révén, hanem formájánál fogva is nagy alkotás. A három főszereplőn kívül még csak Herakles, egy kalmár és a görög hajósokból álló Kar teszi az egész színpadi személyzetet. Női szereplője nincs, szerelemről, féltékenységről, családi ügyekről szó sem esik benne, — meseszövése egyszerű, csak a problémát kifejtő, s logikus határozottsággal, szinte matematikai következetességgel célratörő. S az a csodálatos, hogy tudatos kiszámítottsága ellenére sem marad hidegen ésszerű: minden ízében élet lüktet. Eines von den Meisterstücken der Bühne — mondja róla joggal Lessing.

Ez a rendkívüli művészi puritánság, ez a minden külső hatásról, minden ríktó fordulatosságról lemondó szerénység kisebb költő kivitelében bizonyára szegényesen is hatna. Sophokles kellett hozzá, hogy ilyen feldolgozási módszerrel remekmű jöhessen létre. Lehetetlen, hogy nekünk, késői olvasóknak, eszünkbe ne jusson Racine, a nagy francia mester, aki a *Bérénice* előszavában épen Sophokles darabjaira — köztük *Philoktetes*re — hivatkozva mondja ki azt a felséges tételt, hogy a művészi invenció épen akkor nyilatkozik meg a legszebben, amikor a költő a látszatos semmiből teremt valamit, s hogy éppen a motívumokban dűszkálkodó darabok mutatnak a költő szegénységére: nyilvánvalóvá teszik, hogy tehetségéből nem futott odaig, hogy pusztán a szenvedély viharával, az érzelmek szépségével és a kifejezés eleganciájával is meg tudjon ragadni bennünket.

— A Philoktetes-téma sorsa nem záródik le Sophokles-szel. Az attikái tragédia kisebb jelentőségű művelői, Achaeus, Antiphon, Philokles és Theodektes is irtak róla színműveket. Darabjaik elvesztek, csak címük maradt az utókorra. Velük párhuzamosan a hellén képzőművészetnek is kedvelt tárgya volt a lemnosi Robinson. Egész sor vázakép, sőt egykét szobor is maradt róla.

Antik irodalmi feldolgozásaik közül érdekes lehetett a római Accius latin nyelvű darabja, amely a hagyomány szerint Aischylos, Sophokles és Euripides műveinek egybeolvasztása volt.

De foglalkoztatta Philoktetes a keresztény elméket is. A katolikus irodalomnak egyik büszkesége. Fénelon cambray-i érsek igen nagyra tartotta Sophokles darabját. A jeles főpap XIV. Lajos unokájának, a burgundi hercegnek volt a nevelője. Az ő oktatására írta *Telemachos kalandjait*. Az útleírás hőse Odysseus fia, aki a bölcs Mentor vezetése alatt járja a világot. A könyv egyik legszebb része, amikor a királyfi Philoktetes-szel találkozik, s ez elbeszéli neki a lemnosi történetet. A mese nyomról nyomra követi Sophokles darabjának menetét. Odysseus alakja elég rokonszenves bemutatású: érthető is, hiszen egyfelől Philoktetes Odysseus fiához beszél, másfelől Fénelon az etikai ítélkezés tárgyilagosságával meglátja és kedvezően értékeli a hazafias indítékokat. A nagy katolikus író azonban nyilván mégis elsősorban Neoptolemos színbecsületessége kedvéért illesztette művébe a Philoktetes-epizódot. A történet nem is téveszti el hatását a regény ifjú hőisére. Amikor Philoktetes — mondja Fénelon — a színleléshez nem értő Neoptolemos zavarát festette le, úgy látszott, mintha Telemachos ugyanazt a zavart élné át, és ebben a pillanatban szinte Neoptolemosnak lehetett volna őt tartani.

A modern irodalom jelesei közül André Gide foglalkozott a Philoktetes esetéből kiáradó erkölcsi problémával. Műve 1904-ben jelent meg. Alcime: *A három morál*. Nem előadásra, csak olvasásra szánt könyvdrama; voltaképpen őt rövid felvonásra osztott elmélkedés. Mindössze három szereplője van: Philoktetes, Odysseus és Neoptolemos. Odysseus morálja: a haza érdekének minden fölé helyezése. Mikor a csaltság ellen tiltakozó fiatalember azt kérdezi tőle, hogy mi hát a kötelesség, Odysseus büszke bizonyossággal feleli: a Görögországért való önfeláldozás. Neoptolemos nincs meggyőzve. Megjelenik Philoktetes, s az ifjú vele magára maradva, most tőle kérdezi meg, hogy mi az ember kötelessége általában, mi hát az erkölcs. Philoktetes visszakérdezi: hiszed-e, hogy az istenek Görögország fölött állanak, és hogy magasabb rendűek, mint a hellén ember? Neoptolemos meghökkentő paradoxonnal Zeusra esküszik, hogy ezt nem hiszi. És miért nem? — kérdi Philoktetes. Azért nem — hangzik a felelet — mert az istenek csak szolgálják Görögországot. Philoktetes erre hirdetni kezdi neki a maga morálját, amelyre csak magányosságában jött rá. Van valami magasabb a közösség érdekénél, ő maga sem tudja, micsoda, de érzi, hogy magasabb és értékesebb amannál. A választ az ifjú közli Odysseus-szal, aki fölényesen megjegyzi: mire való a magányos erény?

Neoptolemos nem igazodik el a válaszokon. Csak annyit érez, hogy a becsület útjáról nem térhet le. És őszintén felfedi a nagy magányos előtt, hogy mit parancsolt neki Odysseus. Egy fiolában altató szer van, ezt meg kell itatnia Philoktetes-szel, s altában el kell vennie az íjat tőle. (Látjuk, itt az íj tulajdonosának Trójába vitele nem fontos.) A rendíthetetlen remete átveszi a fiolát, s hogy megmutassa, mi az erény — mi az ő erénye — az ifjú szemelátára kiissza. Neoptolemos riadtan fut el tőle. Philoktetes álomba merül, Odysseus visszatér, s magával viszi a fegyvert.

Az álmából ébredő pedig örömmel mondja magának: Nem jönnek vissza többet! Nincs még egy íjam, amit elragadjanak tőlem. Boldog vagyok.

S a különös darabot épenúgy csoda fejezi be, akárcsak Sophoklesét. De itt nem valami *deus ex machina*, hanem a természet művel csodát. Philoktetes körül egyszerre csak virágba borul a sziget (pedig tél van!), s madarak szállanak alá, és eledelül kínálják magukat neki.

A három morál közül a költő nyilván a Philoktetes-é felé húz. Mintha azt akarná mondani, hogy a társadalmi együttélés ellen-sége az erkölcsnek, s a valódi erény csak társadalomkivüliségben valósítható meg.

Mennyire ellenkezik ez a felfogás a görög tragikusokéval, s mennyire ellenkezik a miénkkel! Csak a századforduló hervadt hangulata s egyéniség kultuszának önelhatároló hajlama hirdethetett ennyire társadalomellenes tételt.

... Számunkra, magyarok számára egyáltalában nem érdektelen, hogy Arany János is foglalkozott Sophokles darabjával. Lefordította *Philoktetes*-nek mintegy a felét. A fordítás — mint a Szilágyi Istvánnal, folytatott levelezésből kitűnik — nagy köl-tőnk szalontai idejéből, 1845–46-ból való.

— Mielőtt megválnánk Philoktetestől, tegyünk úgy, mint ő tett, amikor hajóra szállt. Visszanézett Lemnos szigetére, és elbúcsú-zott tőle. Vessünk mi is egy búcsúpillantást a görög tragédiára.

Tragédiára? Hogyan lehet Aischylos, Sophokles és Euripides *Philoktetes*-eit tragédiáknak nevezni? Hiszen minden békésen oldódik meg bennük. Senkinek hajaszála sem görbül meg, a hős le-mond bosszújáról és harcok társaival együtt a győzelem biztos tudatában vitorlázik Trója felé.

Pedig a görögség igenis tragédiának tartotta mind a három darabot. Eppenúgy mint ahogy tragédiák voltak számukra Sophoklesnek megdicsőüléssel végződő *Kolonosi Oedipusa* és Euripides szerencsés kimenetelű *Iphigéniái*.

A tragédia véres és bukásos végződését mint könyörtelen mű-faji követelményt a XVIII.—XIX. századi német esztétika hozta divatba. A görögség nem kívánt ettől a műfajtól mást, mint a felvetett problémának vagy a bemutatott történetnek magasztos-ságát és a miatta vagy általa kialakuló megrendítő küzdelmet. Görög tragédia is végződött persze halállal, bukással, borzalom-mal, de nem ezért érezték tragédiának, hanem azért, mert az em-beri lét legnagyobb kérdéseit tártá a néző elé.

És éppen ezeknek a filozófikusan és vallásosan elmélyített kérdéseknek merész felvetésében és költői bemutatásában nagyok az attikai drámaírók. Homeros derült világának „fénydús” képei után a görög közönség előtt a tragikusok szívbe markoló és elmét emésztő történetei sorakoznak fel. S Wilamowitz-Moellendorf ta-láló analógiát állapít meg: a görögség számára az attikai trage-dia-költőknek ugyanaz volt a jelentőségük, ami a zsidók szellemi életében a prófétáknak.

Ezek a drámaírók, igaz, a régi mitoszokat és hősmondákat vá-lasztják tárgyul. Aischylos a maga darabjairól azt mondta (s mondhatta volna drámaíró társainak műveiről is), hogy csak mor-zsák Homeros asztaláról. Morzsák, de milyen új ízű szellemi

eledel készült belőlük! Élet és halál, istenség és emberség, transzcendencia és valóság, végzet és szabadság, determináltság és egyéni felelősség, erkölcs és gonosztág, indulat és kiegyensúlyozottság — vadonatúj megvilágításban sugároznak e művekből a görögség felé.

S ezeknek a tragikusoknak hatása térben és időben messzire nyúlik tovább. Attikából kiterjed az egész görög földre, azután az egész hellenisztikus világra, majd örököül kapja Róma, és végül magába olvasztja a keresztény kultúra is.

Több mint szellemes egy modern francia grecistának mondása: a görög tragédia nevelt beennünket emberekké, a Golgota keresztényekké.

ALIG ALUDTAM EL

*Alig aludtam el az éjszaka
és máris fölriadtam.
Úgy rémlett, mintha egy nagy hadsereg
vonulna szakadatlan*

*a sötétségben, mely, ha összeállt,
hasonlóan a tenger
élő vizéhez, mindig tele van
örökös rejtelemmel.*

*Mondom, felültem és az ablakon
kinéztem szívdobogva:
Sütött a hold. A Kecske-hegy fehér
volt, s minden fája, bokra*

*a Bécsi-út felé fordulva állt
pucéran és meredten
s mutatta, merre mennek a soha
el nem fogyó menetben*

*a csöndes árnyak, arcukat s nemük
jegyét elhagyva, mint a
színész, kinek nem kell többé a maszk,
letépi, elhajítja,*

*vakon előre lép, nincsen szava,
gesztusa; arra vár ő,
hogy megjelenjen roppant színpadán
a mennyei Királynő.*

Toldalagi Pál

A FEKETE MÁRIA TEMPLOMA

Ha látni akard, mennyire nem igaz, hogy alföldi városainknak csak két-háromszázéves a történelmi multja, jöjj le Szegedre, Utas! Az embernek szinte a szíve szakad meg azért a középkori várért, Amikor leszállt Rákóczi csillaga, a bécsi Fő-Haditanács rendeletére fölrobbantották főképp a Dunántúl összes középkori várait: ne legyenek megegyszer kezén rebellióknak. De a szegedi Vár iszonyú falgyűrűjét sem a századok, sem az ostromlók nem tudták szétvetni s most a Bellicum német-olasz hadimérnökei sem. Képeken látjuk, mint állt Szeged templomtornyai meg sárból vert nádfüdeles házainak ezrei között a magyar Középkor sűrű levegőjét árasztva fölébük; középázsiai sivatagi városok várai hatottak így és ilyen lehetett Bizánc körfala. Megállta később a szegedi árvízet is, De amit nem tudtak elpusztítani a századok, az ostromok, az idegen tűzér-inzellérek, azt éppen az árvíz után a városrendezés és telekspekuláció hordatta le — szerencsére csak a tövéig. Ma még meg lehet menteni és hallatszik, hogy mentik is, helyreállítva belőle, amit lehet, akárcsak Buda középkori várából.

De a Vár kövein kívül van még más emléke is a város Középkorának. Szent Demeter temploma ez, vagy inkább — ne essék sérelem Szeged népe külön magyar hanglegjtésén — Szent Dömötöré. Ki volt ez a szent Dömötör és mi az ő szegedi temploma? Lándzsával átdöfött görög vértanú ő s valami kapcsolat fűzi őt a régi Alsó-Pannoniához. Talán ott született, talán csak kormányzója volt annak a provinciának, mindenesetre Krisztus vértanúja lett s az északi Adriától Dáciaig tisztelték, nemcsak mint nagy vértanút, hanem azonkívül mint helyi szentet is. Aból, hogy Szegeden temploma volt, a szegedi kereszténység ősi, talán még honfoglalásunk előtti voltának igen erős sejtelme dereng elő. Igaz ugyan, hogy a nevét őrző templomnak ma előttünk álló legrégibb falmaradványai mindössze a tatárjárás előttiék, viszont föltétlenül egy ősi-ősi, legalábbis IX.—X. századbeli templonalapításra viszonyulóak kell, hogy legyenek. Az is jellemző, hogy Szegednek attól kezdve máig ez volt a főtemploma, szent Dömötöré. A történetét úgy képzelhetjük el, hogy az idekorán, a honfoglalással nagyjában egyidejűleg letelepülő görög kereszténység épített a maga szentjének olyan apró kis bazilikát, amilyeneket a maga területén ma is százával találunk; a XII. század végén azután a már nemcsak lélekszámban megszapordott, hanem magyarrá és latinná vált Szeged-mezőváros nagyobb lélekszámának nagyobb templom kellett, de nem szakított a régi védőszenttel, hanem annak szentelte román alapzatú, de már gótikusba hajló tornyú templomát — ez a templom vészelte át a török idöket s került bele ez az épen maradt tornya egy a török idök után épített új, hatalmas barokk templom tornyába. Ezt viszont a szegedi nagy árvíz után rombolták le, s így került elő annak téglái közül a középkori kőtorony. Körüljárhatod és megbámulhatod, Utas s elszorulhat a szíved édes és szigorú szépségén. Milyen gyönyörű! Négy század, majdnem félezer középkori év sze-

gedi magyarjai jártak ide imádkozni. Az Árpád-kornak ilyen emléke azért mégiscsak úgy éri a látogatót egy alföldi városban, mint valami villámütés.

Mi azonban most a szegedi középkor harmadik és legelőbb, máig élő és máig ható nem is jeléről, hanem valóságáról akarunk írni, a szegedi Alsóvárosnak, a *Fekete Mária* templomának arc-képét akarjuk megrajzolni. Nemcsak a legépebben ránkmaradt középkori magyar templomok egyike, hanem talán a legszebb is közöttük a maga sima, egyszerű, dísztelen szépségében — ez a szépség éppen arányaiban és falsíkjaiban rejlik. Ma is Szeged déli külvárosában áll, valamikor a város végén állott. Ott, ahol a Balkánról, Dél felől a Tisza mentén vezető út belétorkollott abba a középkori Szegedbe, amelynek nagyon neves leírója van. A francia Bertrand de la Borcquiéra lovag érkezett ide ezen az úton 1430-ban. Ma is világhírű keleteurópai útleírásában sokat és részletesen szól Szegedről is. Megírja róla, hogy milyen meglepően nagy város volt akkor, egyik legnagyobb, amelyet Konstantinápolytól Pest-Budáig látott. Megírja azonban azt is, hogy ez a bámulatosan nagy hely: mezőváros és tulajdonképpen egyetlen óriási szélességű főutcából áll. Véghetetlen, gazdag gabonamezők terülnek el körülötte. De még nagyobb ámulatra bírja a város barmainak sokasága. A szarvasmarhák előtt elsősorban a lovaké. A ló ekkor — ilyen számokban — szinte elképzelhetetlen volt Európa előtt. Ha Magyarországon kívül bármely más ország királya öt-hatezer lovat akart volna szerezni, sok országból és hosszú időn át nagy keservesen tudott volna csak ennyit összeszedni. Itt azonban — jegyzi meg a francia katona-főnemes — *„egyetlen vásáron könnyűszerrel meg vehetné akár mind a hat-ezer lovat”*.

Micsoda sereglése lehetett itt szarvasmarhának, lónak, milyen iszonyú mennyisége az ide szekereken beszállított s a tiszai derglyéken Déltre—Északra hajózott gabonának. A hosszú főutca egymás mellett álltak az állat- és gabonatózsérek szertelenül nagy istállóudvarai, a beszállóvendéglők, a börművesek, tímárok, posztócsapók, szűrszabók, kovácsok műhelyei, kereskedései. Sőt mivel a város gazdag volt, az ötvösökéi is. Szegedi ötvösművek maradtak ezekből a korai századokból. Kellott az ékszer a város gazdag asszonyainak, a szertartási aranyedény a sok templomnak. Mert egymást érték itt a templomok is. Egy másik görög szenté, Alexandriai szent Kataliné, aki a vízenjárók védőszentje volt, meg a vízimolnároké, ígyhát lévén Szeged a halászhajósok s vízimolnárok városa is: Szeged középkori védőszentje volt egy darabig. De voltak itt a Szentleket különösen tisztelő s őt, mint Gyógyítót életükkel is körülhódoló Beginák, akik nyilván kórházat tartottak fenn — a mai Szentlélek-utca őrzi emléküket. Ne tévedjünk bele azonban más templomok és egyházi életközösségek sűrűjébe: mégiscsak az alsóvárosi barátok temploma az, amiről beszélünk.

Ne legyen homályos számodra, Utas, kik voltak ezek a „Barátok”? Megpróbáljuk mivoltukat egyszerűen és alázatosan ábrázolni. Valahogyan így: Szent Ferenc életszentsége akkora követ dobott a kereszténység vizébe, hogy maguk a hullámgyűrűi is egymástól különbözőek voltak. Mozgalmának későbbi szét-

ágazódásai közül volt olyan, amely különösen a szegénységre vetette a fősúlyt, volt olyan, amely a hívők tanítására, tehát tanító és tudós szerzetet akart, volt olyan, amely városban akart letelepedni és olyan, amely a falvakat akarta jární, viszont volt olyan is, amely a ferences élet legkezdetének személyes remeteseségeit akarta folytatni és így tovább. Az *egészet* együvé — ha válságok árán is — az Obszerváns mozgalom roglalta újra össze. A magyar népnek, Szegednek és az Alsóvárosi Templomnak lelki történetéhez egyaránt hozzátartozik, hogy milyen teljességre és arányosságra való törekvéssel. Ebben a koncepcióban benne van a szegénység: mint az elfordulás a földi javaktól az égiek felé; de benne van ugyanakkor a természet isteni értékének és szépségének szeretete; benne van a magunk tökéletességének kiképzése, de benne van annak másokra való hatáskénti átterjesztése is. Benne van a magányos lelkiélet, de a társas is; benne van a leg-egyszerűbb élmények alázata, de a keresztény tudásra való törekvés is; benne van Krisztus személyének, főképp szenvedésének átélése, de ugyanakkor a Boldogságos Szűz Máriának, mint Krisztus anyjának s egyben a legarányosabb, a legtökéletesebb embernek szeretete, utánzása is.

Az Obszerváns mozgalomnak ezekről az eszményeiről azért kellett beszélnünk, mert a templom falai azért emelkedtek, hogy ezeknek az eszméknek teljét és bőségét foglalják össze magukban és sugározzák ismét szerteszét. Vonásaikat maradandóan vészték rá ezek a gondolatok Szeged népére; a város egyik legnagyobb etnográfusának például az a véleménye, hogy a szegedi lányok-asszonyok nemcsak azért olyan mediterrán-arányossággal szépek, mert a város népi eredetének is oly sok köze van a mediterránumhoz, hanem azért is, mert a női arcvonásokban sok vonás van a Szűz-Mária-tisztelet hatásának belső, lelki arányosságot kialakító, de ezt külsőleg is kisugárzó szépségéből. S ezt a szépséget is ennek a templomnak falai ontották Szeged népe közé.

Egy templom, amely magyar női szépséget is alakít — bizonynyal rendkívüli jelenség! Bizony az. Ez az Obszerváns-mozgalom hozta Szegedre valamelyik példányát annak a Fekete Szűzmária-képnek, amelyről a hagyomány azt tartotta, hogy maga szent Lukács evangélista festette s miközben nagy munkája során elfáradt, az angyalok fejezték be azt, hogy a Szűzanya vonásai ránk, gyarló emberekre maradjanak. A szeged-alsóvárosi templomba került eme kép a legelső és századokon át *egyetlen* ilyen ábrázolás volt Magyarországon, el lehet tehát képzelni a város örömet és büszkeségét, hogy egy ilyen másolat Rómából — noha messzire kanyarodó európai utakon át — de mégis idekerült. Tiszteletének forrósága, vakító fénye hamarosan második helyre szorították maguk mögött az ősi szent Dömötör-kultuszt, szent Katalinét s az egyházmegyei és városi viszonylatban ugyancsak honos és ősi szent György és szent Mihály-tiszteletet, Szeged a szent Lukács ecsetjének tulajdonított Fekete Szűzanya után másolt Szűz Mária-arc után magát a Szűzanyát vallotta védőasszonyának.

Neki is építette legnagyobb templomát; amellet való igaz, hogy a templom az Obszerváns-mozgalomé volt, de a tágas falakat ez a fágas, gazdag város adta, amelyet már ekkor olyan

öntudattal hívtak lakói és az egész ország Nagyszegednek, vagy Mező-Nagy-Szegednek. Helyi fővárosok kaptak ilyen nevet Magyarország, s Szeged bizony az volt. Az Ecsedi láptól, Szolnoktól, Makótól, Bajától zárandokolt a nép a szegedi Fekete Mária szép sima magyar katedrálisához, hódolni előtte.

Szegednek és egy széles tájnak egész életét szívták magukba ezek a falak s a hozzájuk tartozó egyházi épület ebből az élet-erőből lett a középkori magyar irodalom egyik otthonává. Kódexek íródtak itt. A XVI. században egész csomó vallásos író röppen föl a város vallási kultúrájának sugárköréből. Pedig ez már a török időkre esik. De az egész Tiszamentén ez az egyetlen épület, amely a maga hivatásának egyetlen napnyi megszakítatlanságában élte át az akkori idöket, mind a mai napig! Láttá a dobszóval bevonuló janicsárokat: itt az oldalafa mellett délről a városba torkolló úton érkeztek meg fehérbugyogós kékköpenyes csapataik és az ágyukat és a sátrakat hátukon hordozó tevék. Tinódi még szemtanúk elbeszélése alapján írja meg, hogy a város főbírája Debrecenbe menekült el, hanem a város gazdagjai is, a tőzsérek, a nagy hajósgazdák, a Szerémségből Lengyelbe szállító borkereskedők, az ötvösök, a nagy és gazdag iparosok. Elrajzásuknak máig is megvannak a történelmi nyomai. Debrecenben nemcsak a főbíró menekült, hanem éppen a legmódosabb szegediek, akik nagyon sokáig zárt, egymásközt házassodó kolóniát alkottak ott s a XVI. század vége felé a debreceni kancellária irataiban és jegyzőkönyveiben feltűnik és sokáig tartja magát a szegedi ó-zó nyelv, ami arra mutat, hogy feltörték a város ottani vezetőségébe és belé is olvadtak. Ugyanígy tartotta magát egy darabig a Kassára és Nagyszombatba menekült szegedi kalmárcsapat is. A nép azonban kitartott itt, a Fekete Boldogasszony-templom falainak tövében, amely a város egyetlen keresztény templomának maradt meg. A kerek kővárba janicsárok költöztek s az összes többi templomtornyokból a műezsin éneke hangzott föl. Nyáresték tűzes alkonyatain olyan lehetett a város képe és hangulata, mint Bokharáé vagy Iszpaháné. De Boldogasszony templomának őrizői is maradtak s egyedül nekik volt utilevelük, hogy a Duna-Tisza közét járják és a maradék magyar katolikusság vallási igényeit ellássák. A ház főnöke éppen ezért püspöki jogokat is kapott. Ugyanekkor, mint sokáig egyetlen templomhoz: az Aldunától és Gyöngyöstől idejártak nagy ünnepeken misét hallgatni, gyónni-áldozni a népek. Regénybevaló kép. miféle karácsonyi, húsvéti, pünkösdi meg Boldogasszony-napi székértáborokat láttak maguk körül ezek a falak! A város egyszerű parasztvárossá lett, meghúzva magát a hadak hullámai alatt, amelyek nagynéha körülötte is meg-megörvénylettek; az egyiket Tinódi Sebestyén írta meg az 1552-es „*Szegedi veszedelem*”-ről szerzett históriás énekében strófaiba róva, hogyan próbálta viszszaszerezni, vagy legalábbis megsarcolni a várost egy vakmerő hajdútámadás. Kudarcukért meg is rójjá őket keményen:

„Oh ti balgatagok, hajduk kik ti vattok,
Észtökbe vegyétök, mit mast nektek mondok:
Szívvel, könnyősséggel jó vitézek vattok,
De hadakozásban igen bolondok vattok.

Rendtartás jó nincsen hadakozástokban,
Hitőtök semmi nincs az Krisztus Jézusban
Vagyon reménységtök csak fajtalanságban,
Az rút részegségben, az kevés bujaságban.

— — — — —
Nagy Isten igéjét, kérlek hallgassátok ...
Dúlást, sok kóborlást ti hátra hagyjatok.
Tisztaságban, józanságban maradjatok,
Csak az egy Istenben jámborul bízzatok."

Igy inti a század egyszerű és keserű költője azokat a veszett, szegény hajdúlegényeket, akik akkora vereséget szenvedtek ott a várostól délre a nagy fűzesben, — a templomtól máig el lehet látni ennek helyére! Ilyeneket látott a templom orma, miközben a lakosság moccanás nélkül, nagy csöndben, s Isten és a Boldogasszony oltalmában: komoly egyszerűséggel élte tovább a maga szigorú életét.

De azért a hajdan majdnem harmincezres lakosságú város magyarsága mintegy hatezer főre apadt le s majdnem teljesen eltűnt belőle az iparos és kereskedőelem. Földművesvárossá, tulajdonképpen a későbbi alföldi óriásfalu ősfarmájává lett Szeged. Képében azonban a török kor végéig eredeti vonás maradt, hogy óriási katonaváros is volt. Várában ezrével tanyáztak a janicsárok s azoknak rettentően sok birka- meg marhahús kellett, amit a szegedi mészárosoktól vásároltak, úgyhogy ezeknek céhe — az egyetlen — nemcsak megmaradt, hanem meg is erősödött; ezért külön bírót s választottak maguknak a mészárosok, olyat, aki értsen az állatvétel, vágás, eladás minden fortélyához, a külön érdekeltségekbe összeállott csoportoknak egymással s a csoportokon belül való vitáihoz. Ilyenre nem volt alkalmas a földműves-Szeged egyszerű ügyeinek paraszt-bírája. A mészárosok tehát maguknak választottak céhbíró s elkülönültek Szeged népétől. Ámde ez hamarosan észrevette, hogy milyen előnyös helyzetbe jutottak a mészárosok azáltal, hogy jóviszonyban voltak a törökkel — nosza azonnal készek voltak a maguk bíróját is alárendelni a mészárosokénak, sőt az a gondolat is fölmerült, hogy az utóbbi lesz *egész* Szeged bírója. De a mészárosoknak is volt magukhoz való eszük s nem fogadták el sem a rangot, sem a felelősséget. A mészárosok elkülönülésének is megvolt aztán a maga tragikus következménye. Igen sok mészáros törökösödhetett el, mert meg van írva, hogy 1686-ban, amikor a törökök föladták Budát s a szegedi török csapatok is azonnal megkapták a parancsot a városból való kivonulásra: a törökökkel a magyar rabokon kívül százával vonultak el magyarok is, önként ... Utrakészülődésük s elvonulásuk heteken át folyt napról-napra — az út a templomfal mellett vezetett ki a várostól s így a Fekete Mária egyházának kövei látták a kocsik és tevék porfellegeiben mellettük elvonuló rabokat is, önként menő magyar lakosságot is s a mozgásba lödült néptömegek sorsában nyugodtan lépdeltek Kisázsia felé a templomnak ama ferencesei, akik szintén a maguk jószántából mentek el és tűntek el ezzel a többszáz magyarral Kisázsia felé. Elmentek velük, hogy a Török Birodalomban letelepülendő magyar csoportok se veszítsék el lelki gondozóikat.

Elmentük után néhány héten át esőnd lett a Szeged afféle senki-földje. Hamarosan megjelentek a görnyedt, vézna kis törpe szavojai hadvezér hadbiztosai, akiket a város bírása s a templom gyárdiánja fogadott. Ez utóbbinak püspöki jogai megszűntek s Szeged és a Fekete Mária templomának egyházi hovatartozandósága fölött egyszerre kezdtek vitázni az esztergomi és kalocsai érsekségek, a váci és csanádi püspökségek. A vita évtizedekig folyt, közben Szeged harminckett éven át újra végvár volt, a Szavojainak cifra és tarkaruhás katonaságával. S akkor egyszerre történt vele valami egészen rendkívüli: lakossága szinte átmenet nélkül a többszörösére duzzadt, messzi vidékekről ezrek és ezrek jöttek letelepülni a Fekete Mária temploma látókörébe. A templomot — pedig ugyanis nagy volt — kétszeresére építették át és újra magasba vonták azt a csillagboltozatot, amit a török egy nagy tűzvész után nem engedett újra eredeti magasságában fölépíteni, hogy a templom gerince ne emelkedhessék túl a törökök szegedi földszámijánál, ami a hajdani vártemplom lett annakidején. Magasabbra emelték, de még mindig nem annak középkori magasságába s így oldalpillérkötegei ma is elmesztettek. Mi vonzotta az új települőket a Fekete Mária kegyképének városába? Három dolog.

Az első az, hogy Szeged — különösen a zentai csata után — újból visszakapta kedvező helyzetét és forgalmi fontosságát: iparra-kereskedelme újra fölvirágozhatott.

A másik az, hogy újra szabad város lett, nem volt földesura. A városi tanács és főbíró rendelkeztek a török idők alatt több napi járóföldnyire elnéptelenedett falvak Szegedhez csatolt földjeivel. Határa így szinte mérhetetlenné nőtt, szívesen látták tehát a földesúri hatalom alól bárhonnét ideözönlő jobbágyokat, földet adtak nekik megművelésre, bérbe és örökbe is és szabadvárosi polgárokká tették őket. Ez a sok összesereglett telepes így egyszerre lett szabadpolgárrá és Fekete Mária anyai hatalmának tisztelőjévé.

A harmadik az, hogy valami nagyon jelentős dolog történt vele, amiről nagyon megilletődve kell szólnia az ittmaradt nép krónikásának, a magyar nép földje és növényei emlegetőjének. A *dohány* is, a *paprika* is a török idők alatt honosodtak meg Szegeden, de igazi kincsesbányaképpen csak a későbbi századok dolgozó szegedi polgársága aknázták ki Szeged eme két jövővény-növényét.

A Fekete Mária népe előtt óriási feladatok állottak. Fel kellett törnie és betelepítenie véghetetlen határát, a török-hagyta óriás faluból várost kellett szerveznie s ki kellett használnia a dohány- és paprikakertészet adta új lehetőségeit. Mindez egyetlen útésre indult.

Hogy honnét, hogyan és pontosan mikor jött Szegedre a két új növény, még ma is vita tárgya. Dohányozni az Alföld a töröktől tanult meg, az kétségtelen. Szegeden is valószínűleg török főtiszték kertjeiben meg dohányföldjeiben jelenhettek meg először a palántái, onnét mehetett át a szegedi földművesnép városalatti konyhakertjeibe, akárcsak a tulipán a lányok — asszonyok virágkertjeibe. A paprika útja még bizonytalanabb. Egyszer csak itt

van és úgy jelentkezik, mint különösen a délföldi tájnak magyar fűszere.

Az idegen követségek és utazók, akik az Alföldön át mennek a Balkán és Konstantinápoly felé, elszörnyedve látják, milyen vad, mocsaras vidék ez az országrész a kiöntések, nádas tavak egyetlen tengere, beborítva szűnyogfelhők ködével s a vízből gonosz lázak kelnek föl és a malária. Csodálják, hogy a magyar lakosság meg tud itt élni; s ezt annak tulajdonítják, hogy ételait vaderős bő paprikás levekben főzi és általában minden ételébe paprikát elegyít. Ma már valóban tudjuk, hogy a paprikának élettani fertőtlenítő — csíraölő — hatása is van. Nemcsak mint fűszer terjedt el, hanem mint védőorvosság is. Termesztése szintén kertszerű, és ez — ma már szintén nem tudjuk pontosan, mikor — Szegeden lett a legszakszerűbb. A paprika termesztés jó-módúvá tette Szegeden még a kistöldü népeket is. Gazdagságuknak egyik első gondja az volt, hogy a helyreállított, megbővített Alsóvárosi-templomot, a Szűzanyának ezt az ősi és oly magyar parasztkatedrálisát még díszesebbé, még szebbé tegyék.

1713-ban kezdődött a templom barokk ujjáépítése, megkettőzése, a síma gót falak mellé nagy barokk torony emelése s ettől kezdve egészen a múlt század végéig dolgoztat a templom belső kidíszítésén a dohány- és paprikakertész szegedi nép áhítata. Az eredmény valóban csodálatos. Aki ma lép be a templomba, azt látja maga előtt, amit ez a század alkotott rajta.

Legelőször az a szentély hátsó széles falát elfoglaló főoltár tűnik szemébe az embernek, amelynek aranydíszítése a szentély legmagasabb csúcsáig fut és teljesen körülöleli a kegyképet. Valóságos aranyfal. Faragott fára mívelt és ujjnyi vastagságú a tündöklő csiszolt aranylap. De amalgámjában így is mázsaszám van az arany. A Feketearcú Máriának és a Gyermek Jézusnak — ugyancsak azért, mert nem akarták, hogy olyan szegények legyenek, mint a betlehemi istállóban — aranyat adtak ezek a szegedi népek, akár a napkeleti bölcsek! Tömjén és mirha helyett pedig adták szívük áhítatát. S ez az áhítat ragyogóbb az arany-nál.

Nézzük csak: az aranydísz tetején háromszög jelzi a Szent-háromságot, újabb aranyugarak közé állítva; nos, a XVIII. századtól kezdve a szegedi parasztházaknak az utca felé forduló padlásoromzatára, azt egészen elfoglalva, külön deszkaszálakból kifaragva rákerül az úgynevezett „istenszemes” díszítés. Áhítatból a saját házukon akarták látni azt, aminek eredetijét tündöklő, vastag aranylemezekkel borítva a templomban látták.

De van egy másik dolog, ami szinte még szebb ennél. A paprika- és dohánykertészet gazdasági életerejével eltelített Szeged mostmár sorra bocsátja ki hódító rajait, a maga többnap járóföldnyi nagy határába, s még annál is messzebb földekre. Alig van év, hogy ennek a törökkor vadságát átvészelt, testében is életerős s lelkenek mélyéig keresztény életű népnek egy-egy kitelepülésre menendő csoportja ne vonulna a Fekete Mária képe elé. Elbúcsúznak tőle, mielőtt elhagynák Szegedet. De mégsem búcsúznak el tőle egészen, mert — és ezt a hagyomány valóságos törvényté tette — egy-egy másolatát előre elkészítették és elviszik magukkal. A Szegedről kivonuló településekkel együtt megy

nemcsak a kertészkedés kultúrája és az ő-ző szegedi nyelv, hanem a Fekete Mária képe is. Pedig ez a kép, amely a templomszentély hátsó közepén áll, már nem a hajdani középkori, mert azt az események valaminő hulláma s egy nagyobb szegedi kivándorlás átvitte Makóra. Helyette azonban egy a Santa Maria Maggiore bazilikának oltárképéről közvetlenül lefestett még közelebbi s még híresebb változat egyik másolata került ide, éppen a templom új-jaépítése korában. Ez a vallási néprajzban világhírű „*Auxiliatrix Szegediensis*”, és a város katolikus népét mérhetetlen öntudat tölti el Szűz Máriának így szoros, sok évszázados szegedi kapcsolatai miatt. A Szegedről kirajzottak számára persze ez az igazi kép. S nemcsak hogy elbúcsúztak tőle a csoportok a falak között, hanem ugyanide járnak vissza az „igazi” elé. Akármilyen meszszire is kerültek el innét a szegedi települések, sőt még az azokból másodlagosan kirajzó falvak is: évszázadokon át jártak vissza augusztus negyedikére, Havas Boldogasszony napjára az ősök Szűzanya-templomába. A falak itt — szinte mint a szekfű, viola, róza, bazsalikom, rezedá jószagától a paraszti kertek — úgy illatoznak e paraszti szegedi nemzet nemzedékeinek áhítatótól. Mert ne röstelljük, valósággal külön szegedi nemzet ez a maga beszédjével, lelkületével, életszokásaival, földi szorgalmával s a mennyek felé tekintő áhítatával. Népének ez a Szűzanya-temploma nemcsak a földön és nemcsak a szívek áhítatának közepén áll, hanem — a magyar nyelvtörténetben is megvan a maga helye. Meg kell magyarázni, mily rendkívüli módon. Három kiejtés küzdött ugyanis egymással afölött, hogy egyetemes magyar kiejtés váljék belőle. A Dunántúl nagyrészt elfoglaló e-ző, az ugyanígy a Tiszántúlnak nagyobb felire támaszkodó i-ző és a középföldi ő-ző magyar nyelvek. A történelmi sors leginkább az utóbbit beszélő magyarságot irtotta meg — a kiejtésnek úgy-szólván a török alatti Szeged hatezer lakosa volt a legnagyobb maradványa. Könnyen látható, hogy ez a nyelv egészen közel volt ahhoz, hogy kivesszen — de a Szűzanya oltalmazó palástja alatt magyar és katolikus voltában nemcsak megmaradt, hanem meg is erősödött s innét szétrajzott magyar nép közelebb-távolabb már a XVIII. században közel ötven nagyobb helyet szállt meg és népesített be, az ezekből kirajzó falvakkal és külön telepítésekkel együtt közel kétszázat. Egész országrészebe vitték el, a Fekete Mária-kép másolatai alatt vonulván, nyelvjárásukat is. S ez a terület egyszerre csak hidakat kezdett kibocsájtani a bihari ő-ző szigetre és a dunántúli nyelvszigetre, Somogy felé, s a folyamatnak ma sincs vége, mert arrafelé tör, hogy a Bihartól a szegedkörnyéki tömbön át nemcsak a Dunáig, hanem azon túl, Somogyig: ő-ző nyelvi birodalomba egyesítse Délmagyarországot. S a magyar nemzet nyelvének és nyelvtörténetének ez a ténye nem állt volna elő a szegedi Fekete Mária nélkül!

De lépünk be a templom sekrestyéjébe, amelynek ajtaján embermagaságon túli vízszintes vonal és írás jelzi: „*Itt eddig volt a víz*”. Óriási boltozatos terem tárul elénk s ami benne azonnal magához vonja a szemet, az a sekrestyeszekrény. Több mint kétméter magas s megvan talán tíz méter hosszú is. S ez az óriási bútordarab a maga nemében egyedülálló remeke mind a barokk, mind a paraszt fafaragásnak és bútorepítő művésznek. A tem-

plommelletti konvent paraszti származású fafaragó-barátai készítették évtizedeken át még a XVIII. században. Ajtócskáinak festményei is remekművei a népi festészetnek, ezeket is tulajdon ama barátok alkották. A legközépső ajtón, amint az a Középkorban törvényszerű volt, a két kinyilatkoztatott vallás jelképei állanak a Szentháromság és Szűzmária előtt, az Egyház és a Zsinagóga olyan jelkép-alakokkal, akár a középkori francia katedrálisok bejáratának faragványai. A többi tíz ajtócskára a templom mellékoltárainak vonatkozásai vannak lefestve. Ez a tíz mellékoltár elevenen és meghatóan mutatja a XVIII. századbeli Szeged hitéletének és áhitatának keresztmetszetét, irányulásait. A Fájdalmas Anya, Szent József, az Angyali üdvözet, Szent Vendel, a Fekete Mária, Szent Anna, Asszisi Szent Ferenc, Pádai Szent Antal, Borromei Szent Károly és a Purgatóriumban szenvedők oltárai állanak a templomban s az oltárok sekrestyeszekrénykein az oltárok vonatkozásai elevenednek meg. Legmegindítóbb köztük talán mégis a szenvedő lelkeké. Ennek az áhitatnak gyökérzete nagyon mélyre nyúlik, még a középkori Szegednek azóta megsemmisült templomaiból vezetnek ide száalai. A kis oltár előtt ott áll a templom baloldali bejárata mellett, rács választja el az előtértől s hajnaltól késő estig nincs napszak, amikor ne akadnának előtte ájtatoskodók, hogy imádkozzanak a túlvilág és purgatórium rácsain túl tisztuló lelkekért. Élők és holtak igazán együtt vannak ebben a templomban.

Milyen különös és tanulságos, hogy különböző stílusú, de nagyon jó alkotások egyazon épületen belől is milyen jól türik egymást. A templom belseje — olyan történelmien és magyarosan — de tiszta és eredeti gót. A főoltár aranyfala vidéki és pompázó barokk. A két templomoldal egymással szembenéző két nagy csúcsives mezőjében pedig két monumentális festmény áll, az egyik oldalon Szűz Mária hét öröme, a másikon hét fájdalma: Kontuly Béla freskói. Azok az örömek és fájdalmak nemcsak Szűz Mária szívéen hullámoztak át, hanem az ő népén is, akivel itt álltak szakadatlanul együvé forrva.

TÉLI TÜZELŐFA

Irtá Enyedi Zsigmond

Törődött arcú asszony, tele gonddal, háború után, öt gyermekkel, férje nélkül — aki tudja mit jelent, ha a magyarok Istene látogatja az embert — és jókedvű vidám kisfiú, akinek ugrálnivaló az ereje a Dunaparton...

— Mindjárt ott leszünk édesanyám! — boldogan mondja, ugorva, mintha gumi volna — előreszalad —, kiskutyaként, aki az életnek örül és vidámodik az erejével a szülői felügyelet alatt. Az asszony megy némán, hangtalanul, az ősz áhítatos meleg, köréje zsugorodik, s bizony az út kietlen, kopott, porral van teli, s a fák, ha akad néhány itt-ott, lemarcangolva, csonkán állanak... Az előbb mondta éppen: „Ne menj édesfiam közel a Dunához”. Most figyel az elszárguló fiú csattogása után. Nehogy baj érje, — ezt lehet látni a figyelem mögött — nehogy baj érje a fiúcskát...

A ballagó, lassú ritmussal lépő asszony odaér a Duna széléhez. Sík tompa yíz s kint végig a tájon a feszültségnélküli lágy esőnd, amelyben csak az óriás folyam ereszkedése súrolja a földet, hol csobogással, hol pedig az örvények bugyborékolásával.

Az asszony feláll a kőpart legfelső kőlépcsőjére — s a dörgő, riogató ágyúzaj után a természet békéjét híven magábafojgja. Szemben a Margitsziget északi csücske a romos híd bejárója, a tulajdonal messze házai romban, a hidak a víz mélyében. All. És ragyogásban van a külváros. A kőparton túl a homokbuckák, a hordalékkal feltöltött teli part.

Az út, amerről jöttek, gránátszilánkkal beszórva. Megrozsdásodott esőszemként minden öt centiméternyire egy darab. A kisfiú kapkodta és gyűjtötte, mint valami kincset, de amikor az asszony rászólt, földhözvágta az egészet. Mennyire féltek tőle. A sivitásától. De a háború tovavonult, mint egy durva szörnyeteg. Ő pedig itt maradt férj nélkül, öt gyermek kacagásával. Nézte a lépcsőket a víz színéig, a nap rádobta magát a fokokra: jöjj ne félj. Még mindig a fölszálló ködöt kémlelte, az aranysárga nap tócsája nehezen melegítette a szívét, pedig sugárzott minden és békés akart lenni még a megmaradt külváros romhalmaza is.

A kisfiú már munkában is volt. Egy botot meghosszabbított olyanképpen, hogy hozzádrótozott egy másikat s amikor a kettő egy testté vált és bátran marokba lehetett fogni, bemártotta a végít Jenci a vízbe s ami beléjeakadt, kihúzta. Ez aztán a mulatságos egy kisfiúnak. Különösen ha eszünkbejut, hogy jóideje már csak óvóhelyen lapulhatott az ember s félelmében pillogni tudott csak, s nem pecázni...

Az asszony nézegette a kisfiú próbálkozását s amikor már alaposan megtanulmányozta, abbahagyta a nézést s vett ő is botot, s ő is nyújtogatta a karját be a vízbe.

— Nézze édesanyám, micsoda szép darab! — lelkesedik a fiú s a libasorban úszó apró galyacskákat sorjában kihalássza; hiszen azért jöttek ide, a betyár mindenit, megbeszélék otthon, hogy tüzelőt szereznek valamiképpen az öt emberfióknak, s a harcok után mindenki úgy segít, ahogy éppenséggel tud.

Voltak rőzsétgyűjteni a budai hegyekben, de az messze volt s kifáradtak nagyon, pedig szép rőzseköteggel jöttek meg utoljára is. Így támadt a halászás gondolata; sokmindenféle fadarab csúszik lefelé a Dunán, ha kiszárad, tüzelő lehet belőle. Csak a tizenkilenc éves fiú keres. Megesz bennünket az Isten hidege, gondolta az asszony. Még csak nyárutó volt, ragyogó őszi nap, a külváros minden szépségével tele, mégis megborzongott. A gyerekek akkor csak néztek rá: a jó édesanyi milyen szomorú és a kezdődő fehér haja alatt milyen tört sugarú az édes szeme. Jenci ajánlotta a budai rőzsegyűjtést — ő szerzett néha pár kerítésdarabot a messzi anygyalföldi perifériáról, ahol állt még egy-egy palánk, s ő volt az előharcosa a dunai fapecázás gondolatának is.

— Majd lesz fánk, ne féljen édesanyám — mondta.

A kisfiú jókedve beleszökhetett a fába, azaz a pecabotba, mert az szaporán ugrálgatott a kezében, s hol egy alaktalan és ismeretlen tárgyat, hol egy ruhadarabot, halászott ki, hol pedig a megkívánt fadarab került a végihez. Az öröm kiszaladt ilyenkor a száján, de csak akkoráig, hogy az újabb szállítmányoknál még nagyobb öröm töltte ki az erejét.

Az édesanya, névről Ádám Mihályné, a ritkán jövő szerencsét sem tudja mindig hasznosítani téli fára, mert bizony ő nem szokott pecázgatni szabad idejében s így ez az érzéke elkorcsosulhatott, a másik ok pedig az lehetett, hogy előtte állt a fiú s elkapkodta előle fürge mozdulattal a Duna jóvoltából jött ajándékokat. De azért szemfüles volt a gyerek, nem kell félteni, hagyott valamit* kiszedegetni az édesanyjának is, nehogy a kedvét szegje és máskor ki ne jöjjön.

Gyűltek a fadarabok, s külön kupacba az értékes tárgyak. Egy fél katonabakancs, egy szakadt használható pulóver, egy üres, fából készült vöröskeresztes láda konzervdobozzal a közepében, volt ott söröspalack, parafadugó, gumilabda, úszóhólyagja a halnak és tudom is én felsorolni, hogy még mi, és persze a tűzifa olyan húsz kilónyi súlyban, diribdarabok.

A szabadság úgy belebujt Jencike lelkébe, hogy a botján szökött ki, mintha vízipuska volna, fröccsent a víz, paskolta a gyereket, évdőni szeretett volna; a pecázás eredménye ugyan nem volt olyan nagy, hogy bolondozni lehetett volna, de az édesanyjának mégis jókedvet akart csinálni.

— Édesanyámnak ugyancsak gyöngye ma a szerencséje, — mondta s rápillogott csak félszemmél ravaszskásan, mert egy szép darab fát engedett, hogy az anyja botjáé lehessen; végezetül azonban mégiscsak ő vette birtokába.

— Hát ha mindent magadnak akarsz, akkor én nem tudok sokat paratenni, fiam!

S a fiú, hogy bebizonyítsa, milyen nagy halász, a szakmájának milyen nagy mestere, teljesen átengedett egy lécecskét édesanyjának, de aztán nyomban utánanyúlt a bottal, úgy hogy összeakaszkodtak a próbálkozásban. Az asszony petyhüdt, komoly arcáról vékony mosoly szaladt a világba, a fia pedig kacagott: hogyne, amikor meg kellett küzdenie azért az ingyenjött lécdarabkáért is.

— Legyőzött édesanyám!

Úgy megpaskolta volna a lépcső kövét a tenyerével örömeiben, hogy ő olyan jól érzi magát a Dunaparton. Az asszony a mozgolódástól, meg talán kicsit a fia játékos kedvétől is, mint-ha felvillanyozódott volna. Hopp, merülj bele kicsi botom a vízbe, húzzál ki valami értékes nagy akácfadorongot, mert az még vízesen is úgy ég, mint a zsír. A komolyság gomolygó ködfelhői egy pillantásra elszálltak az asszony homlokáról, s várta ő is, mi lesz, mit hoz a Duna-odafeletről.

A Duna pedig cipelte a hátán, amit belédobtak, vagy ami beléhullt. Talán fűrésztelep is lehetett valahol a partján, vagy erdőkitermelés: háncs és kéregdarabok jöttek tömegestől jókora mértékben. Jenci már messziről észrevette, odatette a tenyerét a homlokához.

— Mit látsz fiam?

— En még nem igen látok semmit, de érezni azt sokat érzek.

Arra nézett az asszony is, de a gyöngébb szemével annyira se látott, mint a fia, így hát egyedülmaradt, a kíváncsiság ugyan-is hatalmas akaratot teremtett a kisfiúban, hogy az iramodásban senki utol ne érje; fölszaladt a dombra, annak is a kis csücskire, hogy onnan láthasson.

— Baj az van, Rövid a bot....

Féltette a Dunában úszó szerencsét, amely beljebb himbálódzott vagy félméterrel a botja végétől. Mindjárt ott lesz a szállítmány, s ha nem ügyeskedik, tovább folydogál a szerencse másoknak.

Az első faháncs mint valami vezérhajó mélyen és magabiztosan jött, megperdülve kicsit a pillantásoktól, amiket a kisfiútól kapott.

— Adsza ide édesanyám! — kiáltotta el magát. Ledobta a repedt szandálját, le a stoppolástól színes tarka zoknikat — el az anyjától a botot s bele a vízbe a nadrágig.

— Megfázol kisfiam! — rémüldözött az anyja. Mert bár nap-sütötte szép idő volt: október a végefele járta, s a Dunában nem igen jártak gyalogosan az emberek.

Röptek a partra a fák, úsztak a levegőben, s a komoly asszony keze alatt jókora halom búbosodott.

Jencike mindent megfogott, amit tudott. Anyja odaadta a kendőjét, azzal törülközött meg, fújta a lábát, a hideg után jó volt az a zokni s kívülre rá a szandál. Ilyenkor az iparkodást már arra kell venni, hogy hazavinni sem lesz könnyű a zsákmány. Össze kell kötni, le kell csurgatni a víztől, vállravenni.

A táj ezt mind engedte a hallgatag csöndes fényességben, ember se dugta arra az orrát, vékony vagy vastag hajókürtök se zúgtak már régóta, mint a háború előtt.

Ádám Jencike hulladékdrótot szerzett valahonnan. Kötözte a betyárbútort, feszesen akarta, hogy hazáig tartson, anyja segített neki. Ez a fiú, hogy most már megvan az, aminek a vállon kell lennie, csak nem engedett a jókedvéből, de úgy szerette volna, ha egy kicsit, nagyon keveset átvenne a kedviből az édesanyja is. Berregett mint egy repülőgép, pattogott nyelvvel mint a karikás-ostor, aztán énekelt, duhajkodott; majdnem hogy azt mondta:

legyen jókedve, édesanyám! Adám Mihályné azonban, mintha csak félig lenne ott a helyszínen, gondolkozás nélküli gondban szorította össze a maga facsomóját, s mintha érezte volna, hogy a háború elmúlt, messze távolodott a lelkétől; hosszú idő óta, most érezte először ezt a nyugodtságot.

Fölpakoltak. Ha jól rakja, a hátán sokat elbir az ember.

Adám Jenő vidám, életerős fiúcska; amikor a hátán volt a súly, akkor érezte, még többet is birt volna, keveselte a csomagját, unszolta anyját:

— Adja át, édesanyám!

— Hát akkor én mit viszek? Te csináld az egészet!

Váltig mondta a fiú, hogy nem érzi jól magát a lába, mert a súly elhibázva van a hátán; s hogy ő milyen erős és hogy neki csak akkor van igazán jókedve, ha súlyt érez a vállán; s hogy akkor érzi emberformájúnak a fejét, ha a vállán érez valamit... S mivel nem kapta meg a csomagot és elcsenni sem engedte az anyja, végigbaktattak a Rákospatak hídján, végig a hulladékgyűjtő szeméttelen kis száraz, bozotos ösvényein; dúdolgatott a fiú, ugrálgatott és hörpintett az őszi napsütéses levegőből, néha nyitott szájjal is lélekezett, leharapta az illatos levegő csücskét. A vállán tűzifa volt a testvéreinek. A családnak. A jókedviben nemtörődomség az élet miatt.

— Édesanyám nézze! Uszályosok!

Odanéz az asszony. A Dunában a harcok befejezése után először uszályt vonszol egy kis gőzhajó. Tele az uszály gyomra rönkfával, meg kell állni erre. Az asszony nézi a lassan, méltóságon besikló uszályt, amint mélyen besüppedve a vízbe, majdnem ugyanott, ahol ők a hánccokat halászták, megáll. Emberek szaladgálnak a fedélzetén. Tölcsérrel kiabálnak s a kis gőzös fehér párát lövel a magasba: Visít a dudája. Kikötni készül.

— Itt rakják ki majd — mondja bámulva a fiú. Lesz hánccs elég a télire. — gondolja. S most van igazi kedve a gyereknek.

Az asszony, amint magábaszedi a békebeli képet, hogy hát hajó köt ki a Duna oldalánál és újból megindul majd az élet, arra is gondol, hogy otthon várják, sietni kell.

Mégis akkorátusan szelíden szedegeti a szemével a hajó mozgását. A vasmacska zörgését hallgatja. Leteszi a batyut a kezéből, némán egyszerűen tiszteleg az első szállítmány megérkezésének.

ESZMÉK ÉS TÉNYEK Irja Mihelics Vid

A gyermek Jézus alakja, amely oly kedvessé és családiasá teszi számunkra a karácsonyi ünnepkör hangulatát, sűrűn megihlette és foglalkoztatta a művészi képzeletet, maguk a feldolgozott mozzanatok és keretük azonban a mi időnkben már nem nagy változatosságot mutatnak. Természetes magyarázata ennek, hogy a racionalizmus előretörése óta a modern szellem, de az egyház magatartása sem kedvez a legendáknak, a szent könyvek közé sorozott evangéliumok viszont kevés részletet örökítettek meg az Üdvözítő első éveiről. A betlehemi éjszaka mellett a bemutatás a templomban, a menekülés Egyiptomba és a visszatérés Palesztinába, majd a tizenkétéves Jézus a templomban: ezek azok a gyermekkori események, amelyeknek ábrázolásához a művészek hiteles adatokat találhatnak. Az a körülmény azonban, hogy értelmünk csak helyeselheti a történetiség felülkerekedését, nem ok arra, hogy most már ne is gyönyörködjünk a régebbi multnak eltérő termékeiben.

Kiváltképen a középkorra kell itt gondolnunk, amelynek jobbra ismeretlen művészei nem érték be Máté és Lukács szűkszavú tudósításaival, hanem az apokrif írásokat is segítségül vették, hogy a nép kedve szerint kiszínezhessék Jézus gyermekségét. Keleten főleg a Tamás neve alatt rövidített formában fennmaradt görögnyelvű és gnosztikus ízű apokrif evangéliumot, nyugaton a Máténak tulajdonított latinnyelvű ál-evangéliumot forgatták. Mindkettő egész csomó legendás dolgot mesél el az Úr Jézus gyermekéveiről. Hogy közülük nem egy mi-

lyen hosszú századokra belerögződött a hívek tudatába, bizonyosság rá a svájci Burg in Stein am Rhein temploma is, amelynek képeire a legutóbb hívta fel a figyelmet *Hildegard Urner*.

A névtelen művész, aki 1468-ra készült el munkájával, az Üdvözítő életének kiemelkedő eseményeit folyamatosan festette meg, s az egyiptomi menekülés és Jézus megkeresztelkedése közé az apokrif iratokból is beiktatott két fejezetet. Az egyik egy iskolai jelenet, amely az isteni gyermek fölényes bölcsességét, a másik egy halottfeltámasztási jelenet, amely csodatevő erejét kívánja érzékeltetni.

Az iskolai jelenet képfelülete meg van felezve. Baloldalt egy román stílű oszlopcsarnokban egy zárt ajtó elé érkezik a szent család. Jobboldalt az ajtó mögött gótikus gerendamenyezettel ellátott helyiségben egy tanító ül, vállán vörös köpennyel. Fején csúcsos zsidó-süveggel, és buzgón olvas fel könyvből a tanulóknak, akiknek alakjai a háttérben már eléggé elmosódtak. Nyilvánvaló, hogy iskoláról van szó s hogy a Szűzanya be szeretné íratni gyermekét ebbe az iskolába, annál is inkább, mert a kis Jézus egy hurkon függő palatáblát tart maga előtt. Mária már fel is emelte a balkezét, hogy a kopogtató gyűrűvel megzörgesse az ajtót. Jobbkezelével a kis Jézust fogja, akin meglátszik, hogy csak vonakodva követi anyját, úgyanyyira, hogy annak barátságosan, de erőlesen rá kell szólnia. Szent József is unszolja a gyermeket, mert kezével az ajtóra mutat.

Az apokrif írás, amelyből a művész merített, terjedősen el-

beszéli, miként zavarta meg fogós kérdéseivel a gyermek Jézus a tanítót, amikor ez hozzákezdett, hogy megismertesse vele az ábécé első betűjét. Csakhamar azután a kis Jézus magyarázta meg neki gnosztikus módon az alfa titokzatos értelmét. A megfeddett és megdöbben mesternyomban megérezte, mennyire ő fölötté áll ez a gyermek, akinek tüzes tekintetét egyébként sem tudta elviselni. „Ő én háromszor boldogtalan! Arra vágytam, hogy tanítványom legyen, s kiderült, hogy tanítóra leltem benne” — kiáltotta, majd megkérte Józsefet, hogy vigye csak haza a gyermeket.

A másik képnél is hűségesen a szöveghez tartotta magát a festő. Mind a két apokrif könyv elmondja, hogy amikor a kis Jézus pajtásaival a lapos háztetőn játszott, az egyik fiúcska leesett onnan és holtan terült el a földön. Az előrohanó szülők Jézust vádolták meg, hogy ő lökte le a gyermeküket a tetőről. Erre már a kis Jézus is leugrott a tetőről, odament halott pajtásához, mindkét kezével megrázta és rákiáltott: „Zenon, állj fel s mondd meg nekem, én löktelek-e le a tetőről?” A fiúcska tüstént felállt. „Nem, Uram — felelte —, te nem löktél le engem, hanem felébresztettél.” Eppen ezt a pillanatot adja vissza a ma már csonka freskó: Jézus talpraállítja Zenont, annak szülei és a többi néző pedig csodálattal és tisztelettel emelik előre a kezüket.

Hildegard Urner azt hiszi, hogy ez a falfestmény az egyetlen ábrázolás, amelyet az apokrif iratoknak erről a halottfeltámasztási jelenetről ismerünk. De ha talán mégsem az egyetlen, akkor is az egyházművészet egyik legnagyobb rit-

kasága. Ezzel szemben az iskolai jelenetnek két hasonló ábrázolásáról van tudomása. Mind a kettő zsolnároskönyv számára készült illusztráció, és pedig a XIII. század első évtizedeiből. Ezek is a Rajna-vidéken maradtak fenn. Egyik a Freiburg i. Br. mellett fekvő Waldkirchből származik, a másik, amely ma Liverpoolban van, valahonnan a konstanzi egyházmegyéből. Az alakokban gazdag kétsíkú ábrázolás első felét azonban már templomokban is megtaláljuk, így Gelnhausenben és Wimpfenben, valamint az esslingeni templom két üvegablakán. Mindezekről a templomi ábrázolásokról megemlékezett már a műtörténész Hans Wentzel, aki szenvedélyesen kutatótt utánuk és egész sereg ilyen vagy hasonló képet fedezett fel Németországban, emellett igen szóróványosan Franciaországban, Angliában és Ausztriában is. Annál feltűnőbb, hogy Wentzel sem ismerte még a most tárgyalt burgi freskókat, amelyek pedig — mint Urner írja — valamennyinél világosabban elárulják az apokrif eredetet.

Érdekes, hogy a „Visszatérés Egyiptomból” középkori ábrázolásaiban Szűz Mária hasonló módon, kezénél fogva vezeti gyermekét. A kis Jézus itt többnyire egy kosárkát tart a másik kezében. Gyakran csak ők ketten szerepelnek a képen, olykor azonban Józsefet is látni, vállán a vándorbottal, amelyről az utizsák csüng alá. Hármában ábrázolja a vándorló szent családot egy 1380-ból való kölni képtábla is. Ezen azonban a szülei közt nyugodtan lépegető Jézuska egyik kezében kosárkát, a másikban palatáblát tart! Nyilvánvaló — mondja Urner —, hogy ez a palatábla nem ere-

deti mozzanat, hanem az iskolai jelenétből került oda. Ha tehát az okát kérdezzük az imént kiemelt érdekességnek, azt kell válaszolnunk, hogy a két jelenet művészi ábrázolása kölesőnösen befolyásolta egymást. Hogy mennyire így volt, éppen a burgi templom iskolaképe bizonyítja a legszembetűnőbben. Eredetileg ugyanis Szent József alakja nem tartozott hozzá ehhez az iskolai jelenethez, mint ahogy hiányzik is a jóval előbb keletkezett két szoltároskönyv-illusztrációból. De ha ezt még vitathatnók is, semmiképpen sem vonhatjuk kétségbe, hogy a burgi József-alakot valamelyik visszatérési jelenétből vette át a művész, mert József itt még vállán tartja a vándorbotot, rajta az utizsákok, ugyanúgy, mint a kölni képtáblán.

A burgi freskók névtelen festője — állapítja meg Hildegard Urner — szívvel-lélekkel beleélte magát az akkoriban annyira kedvelt legendás hagyományokba. Nemcsak az iskolakép és a halottfeltámasztási jelenet tanúsítja ezt. A szorosan evangéliumi festmények közül is kétőt — „Menekülés Egyiptomba” és „Jézus bevonulása Jeruzsálembe” — megkapó apokrif mozzanattal színesített meg a művész: a néma teremtmények hódolatával Teremtőjük előtt. Mindkét festményen a fák tisztelettel meghajtják lombkoronájukat.

*

Minél közelebb áll egy nép a természethez, annál kezdetlegesebb a zenéje, s ez a kezdetlegesség abban is kifejezésre jut, hogy az ütem jelentősége megszűnik fölülmúlja a dallamét. A zene „hallgatása” itt együttmozgás a ritmussal, a tapstól és a

test lassú himbálásától kezdve a fegyverek dobálásáig és az örjögő ugrándozásig. S bizonyos, hogy ebben valami őseredeti, ösztönös törvényszerűség nyilatkozik meg. Állatoknál is megfigyelhető ez a magatartás, gondoljunk csak a kígyóbűvölésre. Arról azonban, hogy a növényekre is hatással vannak a hanghullámok, most olvastam először.

Az 1953-ban Lucknowban rendezett indiai tudományos kongresszus egyik legérdekesebb előadását *T. E. N. Singh*, a dél-indiai Annamalai egyetemének tanára tartotta. Azokat a zenei kísérleteit ismertette, amelyeket asszisztensnője, *S. Penniah* segítségével két éven át egy vízinövényen, a „hydrilla verticalata”-n végzett. Fejtegetései több kérdést nyitva hagytak, a kísérletek módszerességét és a pozitív eredmények megbízhatóságát azonban senki sem vonta kétségbe.

A multkoriban azután egy svájci zeneművész, *B. M. Gabriel*, aki hangversenykörúton járt Indiában, Annamalaiba is elment és meglátogatta *Singh* professzort. Hatalmas növénykertje van itt a tudósnak, amely minden különösebb őrizet nélkül is teljes háborítatlanságot élvez. Gondoskodnak róla az ide-oda kúszó két méter hosszú aranypettyes kobrakigyók, amelyeket a professzor maga szokott etetni vízbékákkal és kisebb emlősökkel. Párosával elosztva és a kertben szanaszét szórta állnak cserepeikben az „ellenőrzési” és a „kísérleti” növények, napon vagy árnyékban, léghuzatban vagy szélről védetten, úgy ahogy természetüknek megfelel. Mindegyik fölött táblácska látható diagramokkal, akárcsak a lázgörbék a kórházi

ágyakon. Ezek a táblácskák tájékoztatják nap-nap után a professzort a növények állapotáról. Singh ugyanis már régen kiterjesztette kísérleteit a vízi-növényekről előbb az érzékeny szárazföldi növényekre, amilyen a „mimosa pudica” és a „desmodium gyrans”, majd a nem-érzékeny balzsamfélékre, legutóbb pedig haszonnövényekre is, amilyen a vöröshagyma, fokhagyma és burgonya. Minden esetben a leggondosabban ügyel arra, hogy az ellenőrzési és a kísérleti növények teljesen azonos életkörülmények között legyenek. Az egyetlen kivétel, hogy a kísérleti növényeket naponként bizonyos időre különválasztják és melodikus hanghullámok hatásának teszik ki: emberi éneknek és zenének, amelyet indiai hangszerekkel, aminő a „vina” és a „sitar”, állítanak elő.

A kísérleti növények — írja Gabriel, aki képeket is közöl róluk — mind nagyon hálásak a műélvezetért. Gyorsabban és magasabbra nőnek. Olykor 50 %-kal is gazdagabb az ágazatuk, mint az ellenőrzési növényé. Leveleik száma átlag 30%-kal nagyobb, tüskés növényeknél külön a tüskéké 45%-kal. Virágzásuk, azaz „érettségük” azonban később következik be. A növény tehát tovább megtartja „fiatalágát”. Háromhónapos életeiklusnál egy hónapot is tehet az eltolódás. Mindezek a zenei hangok által gerjesztett vonások még a második nemzedékben is előnyösen kiütkeznek.

A növények inger-érzékenységeinek tanulmányozását — mondta Singh professzor Gabrielnek — nem tekinthetjük valami ujdonságnak. Az állati szervezetek megismerése már a XVII. században ráirányította a

figyelmet a mimózák ingerlékenységére és mozgására. Az angol A. Knight 1806-ban feltevésekkel állt elő, amelyeket kísérletileg is igyekezett alátámasztani. A XIX. század közepén a német N. Pringsheim sokat foglalkozott az algák ingerérzékenységével. Fitting a sivatagi növények inger-zsugorodásairól írt, Wilhelm Pfeffer pedig a növényfiziológiáról szóló klasszikus művében annyira továbbfejlesztette a növények érzékösségének ismeretét, hogy azóta csaknem önálló tudomány lett ez a botanikában. Már Pfeffer kísérletet tett arra, hogy egy bizonyos kosárvirágfajtának, a „cynara”-nak porzószárait hanghullámokkal serkentse, próbálkozása azonban nem járt sikerrel.

Singh közben bevezette a vendéget laboratóriumába, ahol mikroszkóp alatt is bemutatta egyik kísérletét. A már említett „hydrilla” levelének 500 sejtet tartalmazó metszetéből egyetlen sejtet nagyítottak fel kétszázszorosra az üveglemezen. A tompasarkú négyszöget alkotó sejt-falak hosszában sárgás színű, a sejt klorofiljától szembetűnően elütő kerekded szemcsék sorakoztak egymás mögött: a protoplazma, az emberi, állati és növényi sejtek élő anyaga, az összes életjelenségek hordozója. A szemcsék meg sem mozdultak. „Ilyenkor, késő délután alszának — mondta Singh professzor —, éppen úgy, mint a hajnali órákban. De mindjárt változik a kép. A vina zümmögő-búgó hangja felébreszti őket.” Az asszisztensző szorosan a mikroszkóp mellé lépett és pengetni kezdte a hangszer húrjait. S íme, a szemcsék sorai, mint liliputi vonatocskák, fokozatosan megindultak. Előbb lassú áram-

lás ugyanabban az irányban, majd mind gyorsabb csúszkálás ide-oda mindegyik irányban.

Az ember azokra a szalmavirágokra gondolna — írja Gabriel —, amelyeknek halott szirmai egy vízcsepp érintésére megelevenednek. Ugy mint azoknál, itt is tisztán mechanikus reakciót sejténénk, ám ebben az esetben szó sem lehet ilyesmiről. Ma már eldöntött kérdés ugyanis — a különböző ingerekre adott sokféle, egymásnak ellent is mondó válaszok bizonyítják —, hogy a protoplazma, az „összes életjelenségek hordozója”, a maga organikus anyagainak molekuláris struktúráján túlmenő szervezettséggel rendelkezik. S ami a Singh-féle kísérletnél valódi organikus, tehát nem mechanikus reakcióra mutat, az a körülmény, hogy a sejtbeli zibongás bizonyos idő múltán fokozatosan megszűnik, s hiába szól tovább a zene, a szemcsék újból visszacsúsznak látszólag halott állapotukba. A protoplazma kifáradt!

Kiderült, hogy az érzékeny szárazföldi növények növekedése az a legkedvezőbb, ha naponként 25 percen át muzsikálnak nekik. Minden reggel hat órákor megjelenik egy sötétbarna fiatal hölgy Singh laboratóriumában, hogy zenéljen és énekeljen a növénykertből összegyűjtött hallgatóságnak. S nehogy azt higgyük, hogy tetsszébe szerint, válogatás nélkül foghat munkába. A professzor az ütemet és a melódiát is pontosan előírja. Nemcsak azért, mert a növények beleunhatnának az egyhangúságba, hanem mert Singh, aki maga is szenvedélyes muzsikos, a növényeknek is szeretné kipróbálni, hogy mennyiben állják meg helyüket az indiai zene-filozófia elméle-

tei, amelyek bizonyos szempontok alapján pontosan meghatározzák a zene melódikus alakzatainak emocionális lehetőségeit. Így például vannak reggeli dallamformák, „ragák”, és esti ragák; olyan alakzatok, amelyek lelkesítően hatnak, és olyanok, amelyek elszomorítanak; ragák, amelyek a kobrát lenyűgözik, s ragák, amelyek feldühítik. (Most már érthetjük, miért a sok kobra a botanikus kertben.)

Még az indiai vándormuzsikus is bűnnek tekintené, ha esti ragákat reggel játszanék, vagy reggelieket estefelé. Egy észak-indiai fizikus — Kohal professzor az Ambala-kollégiumból — teljes komolysággal jelentette ki Gabriel előtt: „Mi Indiában oly behatóan tanulmányoztuk a melódia természetét — sokkal behatóbban, mint bárki Európában —, hogy pontosan tudjuk: micsoda hatást vált ki a hallgatókban, ha a skálán egy hanggal feljebb ugrunk.” A társaság másik tagja pedig megkérdezte Gabrieltől: voltaképpen miből tudják az európai zeneszerek, hogy mit akart kifejezni a szerző ezzel vagy azzal a tétellel vagy akkorddal? A mi zeneesztétikánknak megfelelően Gabriel azt válaszolta, hogy a zene nyelve messzemenően relatív, értelmezéséhez tehát a hagyományokat és a kor konvencióit kell segítségül hívni. Ám — fűzi hozzá most írásában — éppen ez az álláspont különbözteti meg oly élesen a nyugati zenefelfogást az indiaitól s általában a keletitől. India zenéje évszázadok óta lényegében változatlan, mert „abszolút nyelv” kíván lenni. Végeredményben ma is, akárcsak tegnap, „a mágia legmagasabb formájának számít” — ahogy egy

alkalommal jellemezték Gabriel előtt.

Singh zenekedvelő mimózáinak, algáinak és fokhagymáinak tehát nemcsak azt kell igazolniuk, hogy szubjektíven hallani tudnak; azt is elvárják tőlük, hogy a zenére vonatkozó ősi tanítások objektív helytállására új fényt vetítsenek. Eszeveszett, szinte hihetetlen szintézise a komoly tudománynak és a kedves babonának, amivel itt találkozzunk — vélné a nyugati ember, de mégis — jegyzi meg Gabriel — ki merné az eddigi kísérletek ismeretében már eleve babonának minősíteni a bizarr eszméknek ezt a bonyolult tömegét?

Amiért Gabriel beszámolója megkapott engem, mindenekelőtt az újabb megbizonyosodás arról, hogy már az élet elemi hordozója, a protoplazma is olyan minőségekkel bír, amelyek nincsenek meg a fizika és a kémia körében. A másik annak a sejtésnek valószínűsítése, hogy a szép zene az emberi testnek is javára válik. Mert hogy a lelket nagyon is táplálja és erősíti, eddig sem volt kétes.

*

„A fogyasztási cikkek közül az italok viszik a legfontosabb, olykor döntő szerepet a társadalmak életében”. Ezeket mondja *Jean Piel*, a *Critique* munkatársa, kapcsolatban azzal, hogy a német *Heinrich Eduard Jacob* a kenyér története után megírta most a kávé történetét. S mi tagadás, ha 'nem is oszthatjuk mindenben az álláspontját, el kell ismernünk, hogy tetszetősnek az érvei.

Vannak korok — mutat rá *Piel* —, amikor bizonyos italokat elsőrendű szükségletnek tekintenek, kevésbé nélkülözhetőknek, mint a tulajdonképpeni

élelmiszereket, mert az a tapasztalás fűződik hozzájuk, hogy különösképpen fokozzák az energiát, előmozdítanak egyes képességeket, vagy aminek az ember időnként és helyzetekben még nagyobb jelentőséget tulajdonít: lehetővé teszik a világtól, esetleg önmagunktól menekülést, a felejtést és az álmodozást. Az ilyen okokból felkapott ital, miután kivételesen sokra értékeli, jellemzője lesz a kultúra bizonyos formáinak is. Ebből a szemszögből nézve beszélhetünk — mint *Piel* a továbbiakban kifejti — „bor-civilizációról”, amilyen a dionysoszi hevület csúcán a görögöké volt, „sör-civilizációról”, amely a XVII. században telepedett rá a németekre; „tea-civilizációról”, amelyet 1730 táján tettek magukévá az angolok. Ugyanígy beszélhetünk az ópium szerepéről is a Távolkelet egyes országaiban, vagy a dohányról a jelenben, avagy a cocacola jelentőségéről a mai Amerikában...

Nekem ugyan az a nézetem, hogy az e fajta elmélkedésekben több a képzelődés, mint a valóság, kirívóbb a hangulati színezés, mint a tudományos alaposság, nem vitás azonban: ha már ebben a gondolatkörben mozgunk, hálásabb ital aligha akad a kávénál. Köréje minden nehézség nélkül csoportosíthatunk egy „civilizációt”, sőt még e civilizáció fejlődését is lemérhetjük a módokon és helyeken, ahogyan és ahol eddig a kávé fogyasztották.

A kávé, ez a cseresznyére emlékeztető gyümölcs, amelynek csak a magját élvezzük, Etiópiából, más néven Abessziniából származik. Tulajdonságait véletlenül fedezték fel az arabok, akiknek csakhamar szent

italuk lett. A XVIII. század végétől terjedt el a nyugati világban, ahol egyre nagyobb fontosságra emelkedett. Ebben a kiváltképpen serkentő italban az arabok — mint Jacob előadja — fegyvert találtak a szellemi tompultság, a habozó fontolgtatás, „a föld vonzása” és a szendergés vágya ellen. „Áldott legyen, mert soha nem alszik” — olvassuk az Ezeregy éjszakában. Már pedig amíg a bor álmosít, a kávé ébren tart minket. „A modern civilizáció talán nem is született volna meg — állítja Jacob —, ha nem jut hozzá ehhez a forráshoz, amelyből bizonyos mértékig táplálkozhatott az éberség és cselekvés szelleme”. Szerinte a kávé, amely a gondolkodónak, a katonának, a tettek emberének annyira fontos itala, hogy egyenesen nélkülözhetetlen gerjesztő a munkafolyamatban, mondhatni, a Gondviselés küldte a mi értelemmel dolgozó, a természet fölött uralomra törő és a munkán felépülő civilizációnk segítségére. „Az agynak és az izmoknak az az elevensége és alakulása, amelyet az ember a kávének köszönhet, megváltoztatta a világ arculatát.” Végére is a kávé volt az itala a XIX. századnak is, az ipari és a politikai forradalmak századának.

Mert „a kávé maga a forradalom” — írja Jacob s idéz rá a francia történetíró, Michelet híres szövegéből: a kávéházak szerencsésen felváltották az alantas kocsmákat, ahol „a fiatalok között forgolódott”; „az agyat élesítő, józan folyadék, mely ellentétben a szeszitalokkal növeli az illetudást és a tisztánlátást”; „legyűri a csapongó képzelet tétova költészetét s a jól meglátott valóságból elő-

csiholja az igazság szikráját, amely fénné szélesedik”; a kávé „antierotikum, amely a szellemet a nemiség fölébe emeli”; „a tengerentúli erős kávé, amelyet Buffon, Diderot, Rousseau ivott, a maga melegével is fűtötte e forró lelkeket, hogy a próféta átható tekintetével meg-lássák a fekete ital mélyén 1789 elkövetkező ragyogását”.

Mint e kis szemelvények is mutatják, Jacob könyvének, amelyet már franciára és angolra is lefordítottak, nincs sok közossége a kávéról eddig megjelent tudományos igényű és enciklopedikus jellegű művekkel. A kávé gazdasági történetét csak nagyjában vázolja fel s inkább az érdekes részleteket festi meg színesen. Annál rikítóbban tűnik ki azonban, hogy a kávé, amely fényűzési cikként érkezett hozzánk, annyira meghódította a nyugati társadalmat, hogy az ember már a mindennapi kenyérnél is szükségesebbnek érzi. Be kell vallanom, sajnos, magam is közel így vagyok vele s nem egy ismerősről határozottan tudom, hogy hamarabb lemond az ebédről, mint az elmaradhatatlan „rövid-dupláról”. Mert a „kávééhség” — mint Jacob is rengeteg adattal bizonyítja — nem lekicsinylendő dolog. Megmutatták a Napoleon-féle kontinentális zárlat eseményei is. Annál érthetlenebb, hogy a kávéfogyasztást hivatalosan még ma is általában fényűzésnek tekintik. Mindenesetre ez az ellentétes kettősség — a közönség igénye és a kormányzatok magatartása — magyarázza meg, hogy egyetlen más fogyasztási cikkel sem űzhetnek annyi spekulációt s egyiket sem adóztat-hatják meg olyan végletesen, mint a kávé.

Jacob nem titkolja, hogy nagyon szereti a kávé, de ha elfoglaltsága árt is olykor a tárgyalagosság kívánta egyensúlynak, bizonyos, hogy elejétől végig leköti számára a kávékedvelők együttérző figyelmét. S

ezzel a munkájával is megmutatta Jacob, hogy milyen sokirányú bepillantást nyithatnak a társadalom életébe a táplálkozás részleteivel foglalkozó szociológiai kutatások.

A KIS ÚT

és gyóntatom azt ajánlotta, tartózkodjam embertársaim bírálatától. Tudom, hogy a megszólás, a becsületsértés és a rágalmazás bűn, mégpedig súlyos véték, de környezetünk egyes tagjainak együttes megbírálása viszont egy fajta társadalmi ellenőrzést is jelent, amely szükséges és gyakorlatilag szinte elkerülhetetlen. Hol a határ?

Helyesen teszi fel a kérdést, mert valóban az a döntő, vajon hol a határ? Az emberi cselekedetek, ha erkölcsileg nem közömbösek, bizonyos határok között rosszak, azokon túl pedig jók, vagy fordítva. Ebből a szempontból a szó is cselekedet. Sőt Szent Ágoston szerint „súlyosabbak a nyelv ejtette sebek a kard által ejtett sebeknél; mert a kard csak a testet öli meg, de nem a lelket is”.

Mint minden cselekedetnek, a szónak is megvannak a maga erkölcsi határai: ez az igazságosság és a szeretet. Világos, hogy embertársaink viselt dolgait, jellemét, magatartását a legtöbb közösségben megtárgyalják. A bűn ott kezdődik, amikor eközben áthágjuk az igazságosság és a jóakarat, a szeretet határát. Ha igazságosak akarunk lenni valaki iránt, akkor kirívó jellemhibái mellett észre kell vennünk erőnyeit is. Ha megbíralunk egy emberi magatartást, sose felejtjük el, hogy hordozója egy hozzánk hasonló, Isten képmására teremtet és Krisztus által az örök

életre hívott személy. Nemde minden magyar ember igazságtalannak és gonosznak érezné, ha valaki Arany Jánosról pusztán zsigorgató természetét tárná fel és apró, majdnem uzsora jellegű kölcsöneiről értekezne. Mert mindannyian tudjuk, hogy ezek mellett a hibák mellett rendkívüli erőneyei és csodálatraméltó szellemi képességei voltak. De nemcsak a nagy embereknek vannak hibáik mellett értékeik, hanem a legegyszerűbb emberek jellemének is vannak fényes oldalai. Ha ön ezeket az igazságos szempontokat érvényesíti, máris biztosabb lehet abban, hogy nem kerül a gyehegnára. Amde a szó másik normális határa a szeretet, a jóakarat. Nyilvánvaló, hogy aki szeretettel beszél embertársairól, az nem fogja kiélezni hibájukat még akkor sem, ha valami oknál fogva szóvá kell tennie azokat. „Szégyelj a távollévőről olyasmit mondani, amit jelenlétében a szeretet sérelme nélkül nem mondhatnál” — ajánlja Szent Bonifác.

A mások jelleméről, magatar-

tásáról való társalgásnak tehát e két határkő, az igazságosság és a szeretet határkövei között kell maradnia. A nagy aquinói bölcse nem ok nélkül mondotta a mértéktartást, tehát a határok tisztelését a legfontosabb erények egyikének. Sajnos, ez az erény a legnehezebben megtarthatók egyike is, mert ebben a vonatkozásban a mértéktartást csak azok gyakorolhatják eredményesen, akikben már erősen kifejlődött az igazságosság és a szeretet erénye. Persze nemcsak azt nehéz megállapítanunk önmagunkkal kapcsolatban, vajjon e két erény milyen mértékben fejlődött ki bennünk, hanem még azt sem tudjuk mindig bizonyosan, vajjon nem az irigység, a lappangó bosszú, vagy más alantas érzés készítené-e minket

bírálatra embertársainkkal szemben.

Ezért szokták általában a hallgatást ajánlani, amint azt az ön gyóntató atyja is tette, nyilván az ön jellemének az ismeretében. Persze a hallgatás erényének a gyakorlása sem mindig könnyű, néha meg szinte lehetetlen. Ezért tehát meg kell próbálkoznunk átlépni azon a határon, amellyel a vétke magatartást erényessé változtatjuk, előbb utóbb észrevesszük önmagunkban is a megszólási hajlamok forrását és igyekszünk megkeresni a jótulajdonságokat azokban, akikről a rossz önkénytelenül is eszünkbe jut. Mi természetesen nem mondhatjuk meg az ön konkrét esetében, hogy melyik utat válassza. Ezt lelki vezetőjétől kell megkérdeznie. Sz.

NAPLÓ

AZ ÉSZSZERŰ ISTENTISZTELET. Advent a várakozás ideje volt, karácsony a Megtestesülés örömeé, Vízkereszt Jézus Krisztusnak mind az egész világ előtt való megnyilvánulásaé. Adventben a próféták várakozásával vártuk, karácsonykor az angyalok énekével és a pásztorok áhítatával dicsértük őt, vízkeresztkor a napkeleti magusok alázatával hódoltunk előtte. És hogy elérkezzünk a vízkereszt utáni első vasárnaphoz, az evangéliumban meg egyszer megjelenik előttünk a gyermek Jézus, hogy azután hosszú időre, majdnem két évtizedre eltűnjék szemünk elől a csendes munkának, köteleességteljesítő tökéletességnek, engedelmes-ségnek és elvonultságnak abban a világában, melyről az evangélium nem mond egyebet, mint hogy „növekedett bölcseségben, korban és kedvességben, Isten és az emberek előtt.”

Nekünk, akik Krisztussal élünk, vele kell lennünk, példáját kell követnünk ebben a növekedésben is. Az Egyház mellettünk áll és utat mutat: abban a pillanatban, amikor a munkás Jézus nyomában elindít a tökéletesedés ösvényén, a vasárnap szentlelkiségében Szent Pál tanítását adja útravalónkul; Szent Pál tanítását arról, hogyan legyünk „élő, szent és az Istennek tetsző al-dozat”, arról, hogyan legyen egész életünk, egész kereszténységünk „észszerű istentisztelet”.

Ha van csalhatatlanul jellemző vonása a hiteles kereszténységnek: az „észszerűség” ilyen vonás. Szent Ágostonnak tulajdonítják — noha nem tőle származik — a mondást: „Credo, quia absurdum”, „hiszem, mert képtelen”; és Chesterton volt az, aki megfordította, keresztény módon a talpára állította a dolgot: elhiszem — mondta — nem mert képtelen, hanem mert nagyon is hihető, nagyon is észszerű.

Egyszerű valóság is nyomban képtelenségnek tűnhetik, ha nem a maga mivoltának, természetének, rendeltetésének szempontja szerint szemlélem. Az első föladat a keresztény ember számára tehát nem más, mint a helyes szemlélet elsajátítása: „Ne szabjátok magatokat a világhoz, hanem alakuljatok át értelmek megújításával” — mondja Szent Pál. S e mondatnak szinte minden egyes szava tele van súlyos tartalommal. „Alakuljatok át” — figyelmeztet, mint annyiszor másutt is; a keresztényt az teszi kereszténnyé, hogy fölölti az „új embert”, újjászületik, átalakul: nem áll tétlenül, hanem együtt dolgozik a kegyelemmel, megtesz minden tőle telhetőt abban a biztató, fölemelő, tevékenységre serkentő tudatban, hogy noha ő maga semmi, mindenre képes Abban, aki megerősíti. Ebben pedig az első lépés a keresztény értékrend tudatának kialakítása értelmünkben és megvalósítása életünkben: az, hogy „ne szabjuk magunkat a világhoz”, hanem nyílunk meg a természetfölötti felé, a kegyelemnek. Szent Pál világosan megmondja, hogy itt legelsősorban értelmi s annak nyomán akarati munkáról van szó; értelmesen megalapozott és férfias, tevékeny magatartásról, nem pedig érzelmi, hangulati vallásosságról.

Csakhogy — számíthatunk az ellenvetésre — nem valami-féle racionalista jellegű félremagyarázása-e ez az Apostol szavainak? Nem; mert nyilvánvaló, hogy itt egyáltalán nem az értelem öncélú kiemeléséről, holmi modern racionalizmus értelmi öntetszégéről van szó; itt a határozottan és jogosan nagyrabecsült értelem korántsem bálvány, hanem „ancilla”, szolgáló leány, s rendeltetése az, hogy általa „fölismerjétek, mi az Isten akarata, mi a jó, a kedves és a tökéletes”.

Ki hát az értelme megújításával átalakult ember, az Istennek tetsző élő és szent áldozat? Az az ember, aki az Isten akaratában él, aki elfogadja és aki teszi az Isten akaratát. Az Apostol „élő” és „szent” áldozatról beszél, s mindkét jelzője lényeges. Élőnek kell lennünk, folyton fejlődő, alakuló, lüktető, mozgalmas valóságnak, aki nem meddő passzivitással fogadja a hatásokat, hanem tüstént reagál rájuk, átveszi, a saját életébe szövi, saját anyagává forrja őket; s amikor Isten akaratát elfogadja, nem ernyedten beletörődik, hanem lendületesen beleéli magát, együtt él vele. S ebben az apostoli — keresztény — értelmezésben a „szent” sem tétlen állapotot jelent, hanem állandó magas hőfokú tevékenységet, a szeretet állandó, nyugodt áramlását, a kegyelem hordozását, Isten akaratának — a „jónak, kedvesnek és tökéletesnek” — cselekvését a világban.

Az az „új ember”, aki tarsolyában ezzel a szentpáli leckével, és szeme előtt a názáreti ácsműhely csöndes munkásságába visszalépő Jézussal elindul a keresztény tökéletesedés útján, hogy ács mestere legyen saját magának, legyalulja görcsösségeit, lesimítsa érdekességeit, „jóvá, kedvessé és tökéletessé” esztergályozza

magát: — ez az új ember nehéz munkájában nincsen egyedül. „Amint ugyanis egy testben sok testrészünk van, nincs azonban minden testrésznek ugyanaz a rendeltetése, aképpen sokan vagyunk egy test Krisztusban; egyenként azonban egymásnak tagjai” — olvassuk tovább a szentleckében az Egyház egységének, a misztikus Krisztus-testnek ezt a nagyszerű szentpáli gondolatát. Az üdvösség személyes ügy; de az üdvösségre törekvés az Egyház nagy egységében, közösségében, testében, életében megy végbe — és személyesnek meg közösséginek ez az egysége ismét egyike azoknak a tényeknek, amelyeket a „világhoz szabott” értelem önellentmondóknak ítél, a keresztény lélek viszont mint észszerűt és természeteset, mint számára egyedül természeteset fogad el és él meg. Egy test vagyunk Krisztusban, s egyenként és külön-külön egymásnak tagjai, és nemcsak felelősek egymásért, mint egyik tag a másikért, hanem hasznosak is egymásnak és kölcsönösen egymásért valók; együtt egy test, de külön-külön fölcserélhetetlenek és helyettesíthetetlenek, mint Isten külön-külön minden egyes lélekre, minden egyes emberi személyre vonatkozó akaratának hordozói.

A keresztény ember szemében ez adja meg a maga és felebarátja evilági hivatásának és állapotának tiszteletre készítő méltóságát: az, hogy benne Isten akaratának konkrét megnyilatkozását látja. „Különböző adományaink vannak a nekünk adott kegyelemnek megfelelően” — mondja az Apostol s kiki abban tegyen meg minden tőle telhetőt, amire hivatott, azaz úgy teljesítse a lehető legtökéletesebben állapotbeli kötelességét, mint az Isten személyesen neki szóló akaratát.

Ez Szent Pál tanítása a keresztény „józan gondolkodásról”, „észszerű istentiszteletről”; s ezekkel a gondolatokkal szegődött be minket, híveket az Egyház az ifjú Jézus názáreti ácsműhelyébe, a keresztény tökéletesedés iskolájába. (r. gy.)

A MUSICA SACRA művelőinek és barátainak igazi ünnepe volt Lajtha László vegyeskara és orgonára írt miséjének nemrégiben elhangzott bemutatója. Az Alcantarai Szent Péter (volt belvárosi ferences) templom kórusa, karvezetője, orgonása nem kis feladatra vállalkozott, amikor stílusában, mondanivalójában, méreteiben ennyire újszerű, hatalmas alkotást, aránylag egyszerű eszközökkel szólaltatott meg. Derekas munkájának jutalma, hogy esztendők óta fájdalmasan hiányolt új magyar misét zenghettek Isten dicsőségére.

Sokan abban a várakozásban mentek a mise meghallgatására, hogy Lajtha László, a kiváló népzene-tudós, akinek Bartókkal, Kodállal együtt oly nagy érdemei vannak népzeneink felkutatása és begyűjtése terén, ezen a számára új területen sem fogja megtagadni azt a csillagzatot, amely alatt munkássága elindult. Alig hangzott fel azonban a Kyrie „sempre legato” orgonabevezetője, majd a kórus széles dallamívekből megformált könnyörgése, a Christe eleison szinte lázasan szárnyalása, a harmadik Kyrie fugato-szerű imitációja, amelynek végén énekkar-orgona egyaránt visszahullott a megbékélés csendességébe — már is megérezte a hallgató, hogy itt komoly katolikus egyházi zenét kap, mégpedig a javából. A mise további tételeiben egyre inkább

kidomborodik az új mű stílusa, amelyet talán egy negatívummal fejezhetünk ki legtalálébban: nem romantikus zene. Nem akarja illusztrálni, megjelteni az énekelt szöveget. Imádkozik, mint az ősegház gregórianumot daloló éneke, mint a középkor gót dómjainak scholája, vagy mint egy Pa'esztrinát polifonizáló reneszánsz gyermekkórus. A dallam szeretete, megbecsülése érződik egész mondanivalóján. Nemcsak akkor, amikor egy-egy szólam szólószzerűen énekel (pl. *Deum de Deo, Deum verum de Deo vero*), hanem a négy szólam összefonódásából is ez hallik ki (pl. *et homo factus est*).

Talán mégis ezen a ponton bukkan elő Lajtha Lászlóban a népdalgyűjtő és népzene-tudós, aki már kora ifjúságában megtanulta az éneklő néptől, hogy szeresse és tisztelje a dallamot. Fokozott, utolérhetetlen gazdagságban és szépségben ugyancsak a dallammal találkozott a gregórianumban. Csoda-e, ha rabja lett, ha megszerette s hatásától nem tud és nem is akar szabadulni, hiszen az ő lelke is Isten dicsőségére énekel? Ezek a széles, ütemvonal nélküli dallamívek (pl. a *Sanctus*) tehát a Szent X. Pius pápa *Motu proprio*-jában előírt követelményeknek is eleget tesznek. S miért hat az egész mű annyira egységesnek? Nem illusztrál, csupán a szó nemes értelmében áhitatos, mint a korábbi ének. Épp ez az alaphang fogja egységbe a nagy kompozíció minden kis részletét.

Kifejezőeszközökben is szerencsésen mértéktartó. Megfelelően alkalmazott kontrapunktika s a fent ismertetett dallambőség ellenére is modern műnek érezzük az új misét. Bár harmóniavilága középkori mesterekre vall, mégsem utánozza őket. Egy csöppet sem szentimentális, nem érzéki. Fűlstimogató, lágy, szokványos dalomat nem halunk benne. Sőt éppen a sok újszerű, merész moduláció és zárlat helyenként nehezen énekelhetővé, sokak számára meg nehezen érthetővé teszi (pl. a *Gloria* vége). Az egész műnek feltűnő jellegzetessége halkszavúsága. Az imádkozó ember túlárado lélekkel dúdolja Isten dicsőségét. A Glóriát a romantikus bécsi misék nagyzenekari harsonázásainak hatására már másként el sem tudjuk képzelni. Itt a megnyíló égben a Szentháromság Ursten trónját környező angyalok feltartott tenyérrel, néma áhitatban, csupa aranyban és csupa kéken úgy lebegnek, mint Fra Angelico festményein. Ebben a környezetben dalol a porszem ember. Ugyanez a megilletődésből fakadó csendes imádság ihleti a *Sanctus*, *Benedictus* és *Agnus* tételeit. Ez utóbbiban az Isten Bárányának mindhalálig, mégpedig a kereszthaalig való szelídségét, megadását éneklő a kórus. Egyetlen drámai kép a *Credo* „*iudicare, vivos et mortuos*”-a. A két magas énekkari szólam melizmái alatt az orgona a *Dies irae* himnusz ismert gregórian dalamat idézi.

Külön kell szó'nunk a mű orgonakisérétééről. Az orgonát és az orgonistát egyaránt keményen próbára teszi. Alig támogatja a kórust, helyenként szinte el'ene dolgozik. Mégis érzi a hallgató, hogy a kettő egymás nélkül szárnyaszegett volna. Művészi egységbe olvadva együttesen mondják el a szerző ihletését.

Lajtha László igényes miséje csak legjobb egyházi kórusaink repertoárjában kaphat helyet. De ha egy kórus megbírja, ne sajnálja tőle a fáradságot, mert nagy élményben lesz része. Diadal-

útját a mű nemcsak hazánkban kezdte meg, hanem külföldön is. Párisban már több ízben adták elő templomban, sőt Rhené Alix híres kórusa hangversenyteremben is. A Vatikánban történt bemutató óta a hírek szerint Németország több városában is éneklék.
m. l.

DE PROFUNDIS... a címe annak a kiadatlan versnek, amelyet a tíz éve meghalt debreceni költő, Gulyás Pál írt egy postai levelezőlapra. A levelezőlap 1944 Gyertyaszentelő Boldogasszony estéjén íródott, azzal, hogy írója másnap bevonul a rimaszombati kórházba, végzetes betegségét, a vérzékenységet gyógyítandó. A baráti búcsúzó mindennapi dolgait beárnyékolja a betegség réme. „Pihenni megyek, mert — sajnos — vérzek, vérzek, vérzek...” „A tuloldalon egy kis vers — egyelőre jobb hiján. Improvisatio Mystica.” A verset itt elsősorban nem versszerűségében kell tekinteni, hanem dokumentumot kell látni benne. Hisz annyira a beteg ember egy elkeseredett pillanatát rögzíti, hogy sem szándéka, sem energiája nem lehetett — „verset írni”. Az áthuzigálások, javítgatások is jelzik a „status nascendi”-t. Az írásaira, a sajtóhibákra annyira gondos Gulyás Pál nem is tudta megállni a maga humoros, rontópálos modorában a sarokba szúrt megjegyzést; rigmust: „Ilyen minden „csizló”, / ez a — kompozíció.”

De profundis...

(Vass Péternek)

1. Te, ki a holtakat sirattad,
s az Alvilág sötétségéből
az Ég ösvényeit mutattad,
amerre fény hull ránk az Égből;
s ott álltál a halál kutjában —
a szentségek ornátusában —
2. kiáltás fel ismét a Szent Három
Egy Isten irgalma felett,
lelkemet már lehúzta Cháron,
Sybilla átka eltemet...
3. Küldj az Átváltozás fényéből.
küldj az örök Idő méhéből,
hogy törje meg régi napom,
törölje el kárhozzatom...
4. Te, ki a holtakat sirattad,
s a sir határát áthaladtad,
s ott jártál, ahol az erek
az Istenségtől vérzenek —
5. Kiáltás fel süllyedő reményem
börtönéből, hogy az egen
az Arkangyal tartsa meg vérem,
a sírt ne hozza ellenem!
(Ird meg jobban, mélyebben, s sírva...)

A vers kettős dokumentum. Egyrészt tanúskodik Gulyás Pál élete végének katolicizmusáról, másrészt pedig belevilágít az utolsó esztendő rémes izgalmába, a haemofiliával való harcba.

Gulyás Pál — katolikus? Ki merné ezt csak kérdezni is! Aki öt messziről ismerte, az sablonosan debreceni kalvinista környezettel, tisztántúli családi hagyománnyal könyvelte el. Azok, akiknek közelebbről kellett volna ismerniök és a sorsával többet törődniök, nem vették komolyan Gulyás Pál látomásait és hagyták ott ott kilóndni a Burgundia-utcai inasiskolában. Nekik külön volt és forradalmár. A barátok azonban, akik beleláttak ebbe az emberbe, megértették, hogy „Költők sorsa Debrecenben” c. tanulmányában magáról beszél, amikor Domby Márton Csokonai-életrajzából említ egy különiséget Csokonairól, aki „Egy ízben riadtan szaladt felgyult képzelete elől ki a szabadba, a „Kollégiumi strázsákhoz, hogy prücskeit fejéből kiverhesse.” A vízióból Debrecenben anekdóta lett”.

Ez a felgyult képzet, ez a vizionárius lelkialkat a legszembe-tűnőbb vonás Gulyás Pál képén. Amikor Méliusz Juhász Péter skolasztikáját boncolja, önmagából vetíti ki a megtalált kifejezést: „Etikáját egyéni víziók hajtották. (Holott — Róma felé — „rombolta” a víziókat!) Egy sajátságos egyéni látásmíthosz ütközik át írásain.” Őt is az eszmék nem hideg tárgyilakosságukban érdekelték, hanem abban az egységben, amelyben mitosztermő korok megélték és megvalósították őket. Széles nagy távlatban és szerves egységben. És egy olyan izgalmi állapotban, ahol vulkánikus rengek közben világképek születnek. Gulyás Pál a mitikusan látó, képekben álmódó emberfajtából való volt. Nagy izgalmakban élt. látomásokban, miknek anyagát olvasmány-élményei, emberélményei, sétái, útjai szolgáltatták. A legelejtesebb holmi is megszápult, amikor az ő szentferenci szeme meglátta. A kaleidoszkop színes hulladékanagya a legrendezettebb ábrává rendeződik, ha egy kéz megrázza. Gulyás Pál csodálkozó gyermekleke az eposzformáló primitív ember első látásával tudott ránézni a világra. Amit más észre sem vett, az ő izgalomba hozta és kigyújtotta. Az élmény megszápulta őt és extázisba ragadta. Egyszer Augustinus-lázba találtad, máskor Hölderlin-hangulatban; Schillert szavalt, vagy az Eddát idézte, vagy Parsifal történetét írta fel a táblára — a hahotázó inasoknak. Egy-egy ilyen élmény hetekig, hónapokig tartott és rendszerint előadás, vagy tanulmány született belőle. De akár az előadás, akár a tanulmány egyenetlenné és szagatatottá vált, mert az élmény hőfokát a kifejezés nem érhetette el. Az élmény annyi mindent, annyi sok helyről szedett magába, hogy a bőség elgáncsolta a szerkezetet és a kifejezést. Versben is, tanulmányban is remek ötletek, fogalmazásban szerencsés találatok mellett töredékek, hézagok találhatók. De az ihlet mindenütt hitelés volt és folyton az a vágy tüzelte: kiemelkedni a töredékeségből, a részekből... Mindig az egészet, az egyetemest látta a szeme. Amikor a „népi” és „nem népi” paradoxonáról volt szó, akkor ilyen hibátlan követelményeket írt le a tolla: „Nem alkuszmagyarokra van szükségünk, hanem összegező magyarokra.” A forrófejű magyar fajkutatóknak ezt üzeni: „A fajjal és a faj feletti!” Az idegen kulturák ellenében magyarkodókhoz így szól: „Debrecennek kell a germán szellem is, a héber szellem is, a szláv

szellem is, a román szellem is — a távlatokon át!” Vagyis a magyarságnak is, meg a mi emberségünknek is halált jelent minden beszűkülés, minden bezárkózás és ghefftó. Vállalnunk kell minden nagy gondolatot, bárhonnán jön is. És ezen a ponton volt Gulyás Pál a legnagyobb talány a közvélemény számára. Mert sohasem a hivatalos vagy félhivatalos cégek szerint tájékozódott, hanem függetlenül, a maga kulturális törvényei szerint. Ezért tud összekötő vonalat húzni Szent Ferenc és Csokonai közé, ezért fér meg egymás mellett az ő tanulmányában Schütz Antal és Révész Imre, Dante és a Kalevala, Rilke, Kölcsy és a falukutatók.

Láthatjuk most már, hogy a katolicizmus őt elsősorban nem mint vallás érinti, hanem mint kulturális élmény, mint egyetemes forma, mint világhierarchia. „Csak Istenhez fohászkodó vagyunk lehet egyetemes, azaz: katolikus: vagyunk az Örök Egyetemesség után. A teljesség titka azonban Isten kezébe van bízva.”

Érdekes, hogy ő Debrecenben látta meg azt a magyar várost, amely ennek a magyar kulturális összegezésnek a fővárosa lehetne. *Debrecen, ó kikötő* című versében meg is rajzolta ezt a debreceni Róma-eszmét. Am a város katolikusságát is észrevette, mondván, hogy a város „megnövekedett katolikussága új célokat dobott fel a város jövődjé számára. ... vissza kell térni Méliuszhoz túl a Debrecen alatt alvó katolikumhoz is, Szent Ferenc megtagadott vízióihoz.” Vissza kell térni ahhoz az Egyházhoz, ahol a hierarchián kívül történik meg a protestálás. Kezünkben az interjú, amelyben kijelentette: „Katolikus vagyok, noha protestáns a bejegyzésem. De úgy vagyok katolikus, ahogy Dante volt, — egyúttal protestálok.” Egy másik helyen arról szól, hogy Dante tette katolikussá. Ezt a dantei katolicizmust a maga számára így foglalta össze: Róma ellenében is vállalni Rómát! — Abban, hogy a katolikus vallás rokonszenvenné lett számára, rokoni s baráti környezetében többeknek fontos szerep jutott. Így sógorának, Pókay Árpádnak, a dítrói gyógyszerésznek, aki áldozatos életű, talpig katolikus férfiú volt. A fenti vers épen arra a rekviemre céloz, amelyet Pókay Árpád halálára mondatott a család jóbarátja, Berki Irma festőművésznő. Gulyás Pál nagyon sokra tartotta ezt a barátságot. Berki Irma tanúságtévő, elmélyült lelki életét, spirituálisan elfinomult művészetét Gulyás Pál mindig csodálta, sőt egy versben, *Egy sugarat!* címen (Berki Irmának, az igaz festőnek) ki is fejezte. A rekviemen, amelyet a debreceni Svetits-kápolnában mondtunk, Gulyás Pál is megjelent. A *De profundis* vers a biznyság rá, hogy a gyászmise a lelkébe markolt. Külön nagy hatást tett rá az a gregorián-rekviem, amelyet a szentmisén Aura nővér kórusa énekelt. A verssel egyidőben történt a fentebb említett interjú, amelyben meglepő vallomásokot tett. Négy-öt hónappal vagyunk halála előtt. A betegség egyre súlyosabb formában jelentkezik. Orvosságkereső rokonok, segítő jóbarátok veszik körül. A beteg költő az egyik anatómushoz fordul, megtudni a vérzékenység természetét. Bekukkantott a biológia csodavilágába, a sejtek munkájába. És valami titkos ösztönrel egymás mellé tette a biológia-könyvet és a katolikus misekönyvet. És kezdi magyarázni az átváltozást az oltáron és az élet nagy miséjét, a láthatatlan Isten-celebrálta misét bent a szervezetben. — Az újságíró megdöbbsent. Bizarnak találta ezt a hasonlatot és

nem értette. Nem is érthette, mert ismernie kellett volna Gulyás Pált, ezt az aetheri embert esti beszélgetések szikrázó pillanataiban, éjszakák mágikus óráin, amikor ez a vékony ember az ideától tüzet fogott és megszépült valami idegen tűzben. Ilyenkor magához ölelt messze világokat és távoli eszméket, valami bizarr öszszefogásban. Úgy, ahogy a *De profundis*-ban a maga elfolyó vérért belevetítette a szentmise misztériumába. Így vált ez a rekviem egy magyar református költő életművében a legszemélyesebb áldozattá és képévé az ő elfolyó életének.

A magyar klasszicizmus költői vallásosság dolgában megrekedtek egy deista fokon. A modern magyar líra már közelített Krisztushoz és Babitsban nagy katolikus élményeket hozott. De a vallásos misztériumot nem igen közelítette meg valaki is, úgy, mint Gulyás Pál.

Amikor a debreceni klinika betegágyán már eszméletlenül fektült, az éjjeli szekrényen egy rózsafűzér és a csiksomlyói Szűz képe virrasztottak fölötte. (Vass Péter)

A SZERZETESSEG VILÁGSTATISZTIKÁJA. Az angol katolikusok vezető lapja, a *Tablet* egyik őszi számában érdekes kimutatást közölt a jelenleg működő férfiszervezetek számáról, és pedig világrészek, országok és rendek szerint. A világrészek között természetesen Európa vezet 58.150 áldozópap szerzetesével. Mindjárt utána Északamerika következik 23.382 fővel, míg a szinkatolikusnak tartott Latin Amerika 13.741 szerzetesével a harmadik helyet kénytelen beérni. Ázsia és Afrika körülbelül egyenlő számmal szerepelnek: amaz 7.737-tel, ez pedig 7.892-vel. Ez az adat is megerősíti azt a régi tapasztalatot, hogy a „fekete világrész” sokkal halásabb talaj a missziók számára, mint a sárga és barnabőrű emberek hazája. Utolsó helyen természetesen a legkisebb föld-ség, Ausztrália, illetve Océánia áll 1.826 szerzetesével. E kimutatás szerint tehát az öt világrészben összesen 112.728 áldozópap szerzetes tevékenykedik. Ha azonban a laikus testvéreket s a filozófiai és teológiai tanulmányokat végző papjelölteket is hozzájuk szállítjuk, két és félszeresére, 270.000-re, vagyis több, mint negyedmillióra emelkedik fel ez a szám.

Még érdekesebb az országok szerint összeállított kimutatás. Itt már határozottan az Egyesült Államok vezetnek közel húszezer, pontosan 18.178 szerzetessükkel. Olaszországot, valamikor a szerzetesség melegágyát és századokon át kimeríthetetlen bőséggel sarjadó termő földjét, már messze maguk mögött hagyták (14.917). Még meglepőbb, hogy Spanyolország mindössze felét (7.445) tudja felmutatni ennek a számnak, holott a köztudat még mindig a spanyolt tartja szerzetesi intézményekkel legdusabban ellátott országnak. A jelenség okát alighanem azokban a nagyarányú szekularizációkban kell keresnünk, melyek a XIX. század folyamán ismételten végigviharzottak az országon. Ugyanez az oka, hogy Franciaország, mely pedig a XVIII. század végéig fej-fej mellett haladt Olaszországgal, sőt bizonyos vonatkozásokban felül is múlta, 6.431 szerzetesével a negyedik helyre szorult. Mindjárt utána a német bizodalom, Belgium és Kanada következnek nagyjából egyező létszámmal: 5.224, 4.913, 4.467. A latinamerikai államok kö-

zül Brazília és Argentina vezetnek, az 4.361, ez pedig 2.187 fővel. Igen szép a többségében még mindig protestáns, illetve felekezeten kívüli Hollandia részesedése: 3.416. Még két országot említ a kimutatás: Nagybritanniát 2.643 és Ausztriát 2.532 fővel.

A harmadik számoszlop, az ezer tagnál többet számláló férfi-rendeket sorolja fel, szám szerint ötvenet. A fejlődés szemléltetésére minden rendnél három adatot említ: az 1945. és 1954. évi létszámot és a két határidő közötti gyarapodás százalékban kifejezett arányszámát. Itt azonban az áldozópap tagok mellett már a laikus testvérek és a növendékek is beleszámítanak a kimutatásba.

A felsorolt rendek között messze kiemelkedőleg a jezsuiták vezetnek; mutató számaik: 27.000; 32.008 és 18.5%. Régi vetélytársaik, a ferencesek, akik pedig a XVIII. század közepén 22.589 jezsuitával még 70.000 rendtagot tudtak szembeállítani, a második helyre szorultak vissza, 23.122; 25.438 és 10% mutató számokkal. Egy 1931-ben, illetve 1933-ban kelt kimutatás szerint akkor 22.936 jezsuitával 22.008 ferences állott szemben. Azóta azonban a jezsuiták gyarapodása szemből láthatólag meggyorsult. A szalézianusok harmadik helye (14.000; 17.356; 24%) senkit sem lep meg, aki ismeri a rend fiatalos lendületét, vállalkozó szellemét és meglepő alkalmazkodó képességét. Már az iskolatestvérek alacsony növekedési százaléka, 3.3%, azt mutatja, hogy negyedik helyüket inkább multjuknak, semmint a jelenben végzett munkájuknak köszönhetik (14.538; 14.832). Az ötödik helyen szereplő kapucinusokról viszont megállapítható, hogy régi népszerűségüket még mindig tartják (12.914; 14.198; 9.9%). A hatodik helyen álló bencéseknel az a feltűnő, hogy az eddig felsorolt rendek között az egyetlen, amelyik gyarapodás helyett apadást tüntet fel: 11.200; 11.100, 0.9%. Az apadás ugyan nem jelentékeny, de mégis csak visszaesést jelent. A hetedik helyen álló domonkosok és a kilencedik helyen szereplő redemptoristák számadataiban: 8.000; 8.543; 6.8% és 6.732; 7.819; 16.1%, érdekesen tükröződik vissza a régibb és újabbalapítású rendek vonzóerejének különbözősége.

A továbbiak közül még néhány, nálunk is ismert rend adatait közöljük. A maristáké: 7.500; 8.050; 7.3%, az Isteni Ige Társaságé: 4.550; 4.305; 5.4%, a minoritáké: 3.415; 3.650; 6.9%, az ágostonosoké: 2.826; 3.565; 26.1%, a szerutlan kármelitáké: 3.111; 3.433; 10.4%, a trappistáké: 2.702; 3.420; 26.1%, a piaristáké: 1.826; 2.300; 26%, az irgalmasoké: 1.950; 2.149; 10.2%, a cisztercitáké: 1.250; 1.600; 28%, a premonstreieké: 1.544; 1.551; 0.5%, a szerzitáké: 1.394; 1.511; 8.4%, a szalvatoriánusoké: 1.010; 1.076; 6.5%. — bg —

PAÁL LÁSZLÓ EMLÉKKIALLÍTÁS. Paál László a mi legnagyobb tájképfestőnk. A fontainebleau-i erdőt festette, mint nagy hírű elődjei, a barbizoniak. Francia a táj. Magyar a levegő. Korlátlan, egyetemes, személytelen a kifejezés. Képeinek címe — „Erdő mélye”, „Erdő belseje”, „Erdei út” — egyszerű s ismétlődő. Képeinek tárgya sohasem ugyanaz. Mondanivalója kimeríthetetlen. Szertelen, pazarló, önátadásra, zuhanásra készen, ámul a szépség mélységei fölött. „Voltak pillanataim — írja — amelyekben kimondhatatlanul vonzott valami a semmiségbe, ha egy mélység,

magas hegy tetején, vagy zuhatag felett állottam, alig birtam leküzdeni sóvárgásomat egy utolsó istenhozzáddal búcsút mondani a világnak, annyira éreztem kicsinységemet.”

Egyéni érzéseit, indulatait, örömét, bánatát, rokonszenvét, haragját nem viszi vásárra. Szemérmes, mély és komoly. De nem komor. Szeretete határtalan. És ezért valójában derűs. Legszébb képei úgy hatnak, mint egy töredelmesen magabaszálló, alázatos, hívó lélek örömpreleső, boldogságérlelő áhítata. Egyetlen, folyton-visszatérő témája imádság, ahogyan a porszemet, az embert, megígézi a kozmosz, a mindenség, a mindenütt jelenvaló Isten. Ezért hatol oly szívesen a fák sűrűjébe, ahol a csend himnusza zeng, ahol végetér az érzékek csalóka játéka s már a szemlélődés időtlen révülete ringat.

Mennyire szereti az erdőt, ezt az eleven székesegyházat, végeérhetetlen fasoraival, boltíves oszloprengetegével, a sugár törzsek magasából, az ágnyílások között, mint csúcsíves ablakokból beszűrődő napfény ragyogását, játékos cikkázását a lombokon, fehér izzását. Hallja, érzi s visszaadja az erdő lélekzetvételét. Nemesak színt, fényt, formát elevenít meg, de mert oly tiszta szív, nagy lélek is, a megfoghatatlant, a kifejezhetetlent, egy ártatlan, elfogulatlan gyermekkedély üdeségét is árasztja. A legritkább kincshez jutunk, be nem telve képeinek nézésével: egy észálló hangulat felejthetetlen illatát őrizzuk meg. Fáit, lelkének „szerelmes fattyait”, testvérként köszöntenek, mint meghitt, jó barátok, és minél messzebbre követjük a nyomokat erdő-mélyeinek belsejébe, annál erősebben megcsap az ózon, mintha valóságban is felfrissülnénk.

Tónusában, gazdag színskálájú alapjellege szerint akár zöld, akár szürke, akár barnásarany, képeinek mindig van valami kiemelezhetetlen, élő fluiduma, misztikus összhangja. Ezért is játszik olyan mesteri tökélyvel a szenvedélyek húrján, de a káoszban mindazonáltal rendet tart. Gyönyörű tölgyfáját tépi az „Őszi szél”, szaggatja a megkínzott ágakat; önkéntelenül Shelley hasonlatgyú versére gondolunk. — A „Viharos táj”-ban, az örület határán, zabolátlanul táncolnak az indulatok, haragosan cibálja egymást felhő és lomb, a föld pedig a moha rőt színeivel vérzik. Talán egyik legszebb látomása a „Hajnal az erdőben”. Az éber várakozás sejtelmes csöndjében lappang a ragyogás. Még nem bukkant elő a Nap, de a derengés meleg káprázata jobban éri látó szemünket, mintha belenézni a vakító fényvóriásba.

Egyik leghíresebb remeke, a „Fontainebleau-i erdőrészlet”, a természet felülmúlhatatlan pompájú báltermébe vezet. Csak egy világfi, aki gondtalan gyermekkorát örökös vidámságban töltötte, festhette a zöld színeknek ilyen előkelő, ünnepi villódzását a Nap tündéri muzsikájának ütemére.

Hetvenöt év távlatából ezzel a remekművel idézzük magunk elé a harminchárom éves korában meghalt Paál Lászlót, amint lakkcipőben, vadonatúj ruhában, frissenvásárolt kalapban, lobogó ékszínek nyakkendőben áll a festőállványá előtt. Kifelé elegáns, hódító, tündöklő gavallér. befelé ártatlan, alázatos, a „nagy kéz” oltárát esdő gyermek.

H á g é

A MAGYAR SZÓTÁRIRODALOM történetének egyik legérdekesebb fejezetét, mondhatni hőskorát dolgozza föl Gáldi László terjedelmében is hatalmas, ezer lapos doktori értekezése, melynek alapján az opponensek, Bárczi Géza és Pajzs Dezső egyhangúlag a doktori címre érdemesnek nyilvánították az ismert kitűnő tudóst. Az értekezés pontos címe: „A magyar szótárirodalom a felújulás korában és a reformkorban” (1779–1838) az átlagműveltségű közönség előtt még csak nem is sejteli anyagának gazdagságát és érdekességét. Szótárirodalmunk ugyanis nemcsak a nyelvújítás harcait tükrözi, hanem általában a magyar szellem fejlődésének, öntudatosodásának, szabadságharcának is hű képét adja; ugyanaz a lélek hatja át, mint magát irodalmunkat, s a szótárszerkesztőket is ugyanaz a gondolat sarkalja munkára, amely íróinknak is tollat ad a kezébe: a „nyelvben él a nemzet” gondolata. Nem véletlen, hogy a Gáldi László által tárgyalt kor legnagyobb költője, Vörösmarty Mihály egyben szótáriró is volt.

Annak a fejlődésnek, amelynek Vörösmarty és Toldy Ferenc szótári munkája — a tárgyalt koron belül — mintegy a csúcspontját jelenti — számos olyan szorgalmas és tudós úttörője és munkása van, akit Gáldi László igen méltán és ki a feledésből. Többségük pap, hiszen ebben a korban még elsősorban a papság rendelkezik olyan műveltséggel, aminőt a szótárszerkesztés kíván; de hogy ezt a műveltséget föltétlen odaadással a magyar nyelv — és nevelés át a nemzet — ügyének szolgálatába állították, az félreérthetetlen tanúsága hazaszeretetünknek, mélységesen magyar érzésünknek, fáradhatatlan buzgóságunknak, s annak a kellően ki nem emelhető szerepnek, amelyet a magyar művelődés előmozdításában vittek. Előmozdításában nemcsak a túlnyomóan egyházas kultúrájú időkben, hanem már a profán művelődésű századokban is. Elég — hogy a disszertáció témáján belül maradjunk — olyan nevekre hivatkoznunk, mint Simai Kristóf, aki nemcsak drámaírási munkánk egyik úttörője, hanem kiváló szótárszerkesztő is, mint Kresznerics, Kassai s mások, vagy mint akit talán mindannyiuk előtt kellett volna említenünk, hiszen talán legnagyobb szerepe volt irodalmi nyelvünk szempontjából. (Vörösmarty épp úgy szerette, mint Arany): Baróti Szabó Dávid, a korában oly híres „Kisded szótár” szerzője, akinek egy másik hasonló jellegű műve már címében is elárulja a derék szerzetes gyöngéd szeretetét nyelvünk iránt: „Magyarság virága”.

Túl messze vezetne, ha akár csak futólagosan is végig akar-nánk kalauzolni az olvasót Gáldi László művében, hiszen már csak a tézisek kivonatos ismertetése is húsz lapra terjed; de addig is, amíg a nagy mű — remélhetőleg hamarosan — megjelenik, tudomásul kell vennünk jelentős eredményeit s azt, hogy a magyar szellem fejlődésének egy eddig meglehetősen ismeretlen, csak a szakemberek által számontartott területét tette járhatóvá. Ritkaság, hogy valaki kevés részletmunka után jó szintézist tud alkotni. Gáldi Lászlónak — mint opponensei is megjegyezték — ez sikerült. (r.)

LOVIANUM a neve Belga-Kongó első egyetemének, 1925-ben a louvaini egyetem néhány tanára elhatározta, hogy orvosi központot létesít Kisantuban -- írja a főiskola kezdeteiről az afri-

kai katolikus egyetemi hallgatók lapja, a „Tam-Tam”. Bennszülött ápolóképzőt alapítottak mellé, majd 1932 gazdasági, 1947-ben közgazdaságtudományi és kereskedelmi intézetet. Így épült ki lassan a „Lovianum egyetemi központ”; azonban valódi egyetemmé csak 1950-ben alakult át. Kisantu 120 kilométerre van Leopoldville-től, nagyon kiesik a forgalomból, túlságosan elszigetelt hely egyetem számára. A Lovianum közelebb kíváncszott a központhoz; megvettek hát Leopoldville-től tizenkét kilométerre egy fennsíkot s ott építették föl az egyetemi épületeket.

A Lovianumot, Louvain leányegyetemét egy a louvaini anyaegyetem által kinevezett tanács kormányozza. Az államnak ellenőrzési joga van a tanulmányi rendet és az egyetemi képesítéseket illetőleg; ugyanakkor bizonyos anyagi támogatást ad az intézménynek.

A részben már elkészült, részint még épülő egyetemi városban a tervek szerint több mint hatszáz diák számára lesz férőhely; minden fakultásnak meglesz a maga központi épülete, külön lakónegyed áll a professzorok és az egyetemi személyzet rendelkezésére; templom, könyvtár, sportlétesítmények, műhelyek, kutatóintézetek mellett az orvosi karnak nagy kórházpavillonjai, a gazdasági fakultásnak mintagazdasága van.

1954-ben megnyílt a természettudományi kar s a diákok központi konviktusa. Ugyancsak az egyetem mellett nyílt meg az Ortraco gyarmati szolgálat nagy kórháza, amely szorosan együttműködik az orvosi fakultással s mintegy annak a klinika-ja.

Egyetemi tanár és előadó csak az lehet, akinek olyan képessége van, „hogy a megfelelő tisztelet bármely világváros egyetemén betöltheti”. Tekintettel a klíma nehézségeire, a professzorok kétévenként váltják egymást.

Az egyetem válogatás nélkül mindenki előtt nyitva áll, aki Kongóban főiskolai tanulmányokat akar folytatni. Faji megkülönböztetés — fehérek és feketék közt — sem az egyetemen, sem a diákotestekben nincs. Minthogy az egyetemnek sok leopoldville-i növendéke is van, szükséges, hogy a Lovianum diplomáit a belga állam is elismerje, annál is inkább, mert hiszen a diákok tekintélyes százaléka tanulmányai végeztével az anyaországban kíván elhelyezkedni. Ennek az elismerésnek nincs is semmi nehézsége, mivel a Lovianum színvonala sem az előadások, sem a követelmények dolgában nem alacsonyabb az európai egyeteménél. Ez pár évtizeddel ezelőtt még elképzelhetetlen lett volna; ma — miután bebizonyosodott, hogy a bennszülöttek sem kevésbé tehetségesek a fehéreknél — természetes.

„A Lovianum egyetemi kultúrája csak akkor fog a maga teljességében a Kongó szellemiségére, erkölcsére és életére hatni, ha professzorai és tudósai legalább részben afrikaiak, bantuk lesznek — írja a „Tam-Tam”. — Addig is, míg az afrikai szellemi elit elfoglalja helyét a felsőoktatásban, mindent meg kell tennünk, hogy megtartsuk egyetemünket a még ki nem küszöbölt helyi és helyzeti tehertételektől s minél inkább biztosítsuk szellemi egyetemességét. Hiszen az igazság mindenütt egy és ugyanaz. Az viszont természetes, hogy konkrét példáikban s kutatásaik irányában a Lovianum professzorai igazodnak környe-

zetük igényeihez és föltételeihez, a zoológus épp úgy, mint a botanikus, a nyelvész épp úgy, mint a szociológus, az orvos épp úgy, mint az agronómus.” (cr.)

VALLÁSSZOCIOLÓGIAI VIZSGÁLATOK ANGLIÁBAN. Az angol katolikus értelmiségiek egyesülete, a „Newman Association” érdekes demográfiai kutatásokat indított Anglia és Skócia katolikus lakosságának körében. Ezzel az angol katolicizmus is elindult a német és hollandi példa követésében. Elsőnek ugyanis a németek kezdték meg a vallásszociológia művelését, már 1916-ban. A legjelentősebb munkát azonban mindeddig a hollandok végezték; itt alakult meg a második világháború után Hágában az a Katolikus Szociológiai Intézet, amelynek élén a világszerte legkiválóbb szakértőnek ismert Le Bras professzor áll. Az olaszok csak elkésve láttak munkához e téren, de máris jelentős eredmények vannak. Ez év márciusában fontos vallásszociológiai kongresszust is rendeztek Milánóban. A római Gregorián egyetemen külön tanszéket kapott a vallásszociológiai fiatal tudomány.

Angliában a megfelelő statisztikák összegyűjtése különlegesen nehéz, mert nincs rá megfelelő anyagi alap s a katolikus lakosság nem egységes. Viszont annál szükségesebb a megbízható tájékozódás. Ezért fogadták olyan örömmel a püspökök és vezető értelmiségiek világiak a Newman-társaság kezdeményezését.

Ez mintegy fél évvel ezelőtt Anthony Spencertől, a társaság londoni tiszteletbeli titkárától indult ki. A gondolat hamarosan népszerű lett, a katolikus sajtó is megerőtessel fogadta, s egy kitűnő gazdasági szakember, Colin Clark elfogadta az önkéntes kutató munkaközösség elnökségét. Spencer, maga is elismert gazdasági szakértő és statisztikus, a főtitkári teendőket vállalta magára. Az intézőbizottság képzett tudósokból áll; külön albizottság létesült arra, hogy a kutatókat megfelelő bibliográfiai anyaggal lássa el és megismertesse a külföldi hasonló munkák módszereivel és eredményeivel.

A legfőbb nehézséget egyelőre a megfelelő képzettségű vidéki kutató-munkatársak hiánya okozza. A munkaközösség tagjai ugyanis nagy többségükben Londonban vagy az egyetemi városokban laknak. Irányításuk alatt sok helyen nem szakemberek dolgoznak.

A későbbi elemzések és tanulmányok alapjául nemcsak az egyházmegyei — sajnos nem mindig pontos — statisztikák szolgálnak, hanem különféle hivatalos államiak is. Figuelemberezik bizonyos magánjellegű kutatások eredményeit is. E források jelezte már is tekintélyes s idők folyamán még bizonyosan bővülni fog, főként ha a hivatalos szervek is nagyobb mértékben hozzáférhetővé teszik adata gyűjtéseiket. A munkaközösség fölhasználja a közvéleménykutatás legmodernebb módszereit, így a közismert Gallup-szisztémát is. Munkássága elsősorban arra irányul, hogy megbízható statisztikába foglalja az ország katolikus lakosságát kor, nem, táj, foglalkozás, társadalmi helyzet, stb. szerint. Így aztán meg lehet majd állapítani a gyakorló katolikus számarányát a megkereszteltekhöz képest. Ez után következik majd a második lépés: a vallási élet életképének, intenzitásának lemérése a statisztikák alapján. Hollandiában a hági Intézet adatai

rendkívül tanulságosak és hasznosak voltak a lelkipásztori teendők megállapításában a püspöki kar számára; s bizonyra így lesz ez Angliában is. A kutatás és földolgozás azonban — főként megfelelő, és megfelelő szabadidővel is rendelkező — tudományos személyzet híján — meglehetősen hosszú időt vesz igénybe; a borúlátóbbak mintegy tíz évre számítanak, az optimisták kettő-háromra. (J. D.)

AZ IDŐ-FOLYAM PARTJÁN. „Bizonyos tudós embertől hallottam — mondja Szent Agoston *Vallomásaiban* — hogy az idő a Nap, Hold és csillagok mozgása. Nem fogadtam el a nézetét. Miért nem inkább az összes testek mozgása? Hát ha az égi testek nem volnának, de forogna a fazekas korongja, nem volna idő? Nem idővel mérnök a korong forgását?” Szent Agostonnak igaza van. Amíg van egyetlen mozgó, változó dolog, mindig van idő. Bennünk is vannak változások, azért mi is benne vagyunk az idő folyamában: öregszünk. Ez egyúttal rámutat az idő egyik csodálatos tulajdonságára: csak egy irányban változhatnak. Ami elmúlt, azt még egyszer visszacsínálni nem tudjuk. Ezért oly nagy a felelősségünk az idő jó felhasználásában.

Az idő visszavonhatatlanul elmúlik, de az ember legalább jelzőpóznákat próbál folyama mellé állítani, hogy mérni tudja. A csillagos ég kínálkozott erre először alkalmas eszközül a maga változásaival. Kezdetben persze nem volt szó pontos időjelzésről. A Szentírás legrégebb könyvei még csak a Nap keltét, nyugtát, delelését használják fel az idő megjelölésére, a napórákra való beosztást még nem ismerik. Ugyanígy tesz Homeros és Hesiodos is. Csak Kr. e. a negyedik században Menandernél találjuk meg az órákra való osztást.

A pontosabb időmeghatározás biztosítására más eszközöket is kitaláltak az emberek. Már 2500 évvel ezelőtt használták Babiloniában a vízórákat: egy edényből lassan kifolyó víz mennyiségével mérték az időt. Később nagyon szellemes megoldásokat alkalmaztak a víziórák készítésében, mert alkalmazkodni kellett ahhoz, hogy a nappal hosszának változásával, a nappali idő tört részenek, az óráknak hosszúsága is váltakozott. Iljin szovjet író Az óra története című érdekes kis munkájában elmondja, hogy 761-ben a pápától kapott ajándékba Kis Pipin frank főember egy érdekes víziórát, néhány évtizeddel később pedig Nagy Károly Harun Al Rasid bagdadi kalifától. Ez utóbbinak szerkezetét egykorú feljegyzések alapján ismerteti Iljin: „Különleges, vízzel mozgatott szerkezet mutatta az időt. Minden órát ütés jelzett. Az óra fenekén levő réztálcára mindig megfelelő számú rézgolyó hullt. Minden órában kinyílt az óraház belsejébe vezető tizenkét ajtó közül egy. Délben mind a tizenkét ajtón kilépett egy apró lovag és becsukta maga mögött az ajtót.”

A középkorban süllyal hajtott kerek órákat is kezdtek használni. Feltalálóját biztosan nem ismerjük. De Maffei 1731-ben megjelent munkájában azt írja, hogy egy Pacificus nevű szerzetes készített először ilyen órát a IX. században. A süllyal forgatott tengely mozgásának egyenletessé tételére jobbra-balra lóduló szárnyakat használtak. Ezeket először állítólag Gerbert, a későbbi II. Szilveszter pápa alkalmazta a X. század végén. Az biz-

tos, hogy foglalkozott órákészítéssel, mert feljegyezték róla, hogy magdeburgi püspök korában igyekezett pontosan meghatározni a város földrajzi szélességét, hogy jó napórát készíthessen.

Az időmérő eszközök fejlődésével az időmérés is mindig pontosabb lett. Ptolemaios, a híres görög csillagász Kr. u. a második században a napéjegyenlőség pontját még csak egynegyed, legfeljebb egyhatod óra pontossággal adta meg. A középkori szép víziórákkal 5 perces pontosságot lehetett elérni. A szárnyas, ke-rekes óra legnagyobb tökéletessége idején egyharmad perc pont-tossággal mért. Nagyobb pontosságot csak akkor értek el, amikor az ingát kezdték használni az idő mérésére.

Már Galilei felismerte, hogy az inga lengései pontosan egy-idejűek, de csak Huygens készítette el 1657-ben az első ingaórát. Ugyancsak ő találta fel 1675-ben a zsebóra billegetőjét, ezt a kis lendítő kereket, amely hajszálrugóval hajtva a zsebóra működését szabályozza. A tengeren járó hajók csak úgy tudják pon-tosan meghatározni helyzetük földrajzi hosszúságát, ha pontos órájuk van, amelyik a kiindulási kikötő idejét mutatja állandóan. Ezért az angol admirális 1714-ben 20.000 font jutalmat tűzött ki annak, aki erre a célra elég pontosan járó órát tud szerkeszteni. A díj felét Harrison kapta meg, aki elmés módon kiküszöbölte azt a hibát, melyet a hőmérséklet változás okoz a zsebóra billegetőjén.

Nagyobb pontosságot érnek el a kvarcórákkal, amelyeket 1922 óta használnak. Ha a kvarckristályt összenyomják, pozitív és ne-gatív elektromosság mutatkozik a két oldalán. Ha ellenkezőleg elektromos töltések hatnak rá két oldalról, összehúzódik vagy ki-tágul. Ha váltakozó elektromos erő hat, a kvarc rezgésbe jön, mégpedig igen nagy pontossággal. Egymillió rezgés közül legfel-jebb egyet hibáz el. Alkalmas tehát igen pontos óra készítésére, amelynek a napi hibája csak ezred másodperc. Így csak két-há-rom év alatt nő meg a hibája egy másodpercre. A kvarcóra já-rása annyira pontos, hogy megpróbálták vele ellenőrizni, hogy a Föld a maga tengelyforgását — ami az egy napi idő alapja — mindig pontosan ugyanazon idő alatt végzi-e el? Így kiderült, hogy 1934 júliusában a keringési idő egy hónap alatt 6 ezredmá-sodperccel esőkkent, később azután ez a esőkkenés megint pót-lódott.

Még pontosabban tudjuk ellenőrizni a Föld keringését, amióta 1949-ben elkészítették az első atomórát. Az ammonia molekulája egy nitrogén és három hidrogén atomból áll. Ezek az atomok el-mozdulhatnak egymáshoz képest s a molekula igen nagy pontoss-ággal rezegni tud. Ezeket a rezgéseket igen rövid hullámhosszú rádiósugarakkal tudják gerjeszteni, s a molekularezgések gondos-kodnak róla, hogy a rádiórezgések üteme ne változzék. A legki-sebb eltérést is automatikusan kijavítják. Az ennek segítségével ké-szített óra pontosabban megadja az időt, mint maga a forgó Föld, sőt a Föld keringésében fellépő hibát is meg lehet vele mérni.

Az emberi tudomány tehát tökéletesebb eszközt készít, mint maga a természet. De nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a forgó Föld évezredekig pontosan méri az időt, a mi esz-közaink élettartamát pedig legfeljebb években mérhetjük.

(Holenda Barnabás)

Felelős kiadó: S í k S á n d o r

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

K. R. Nem kell ehhez különös bátorság: a Vigilia szerkesztő-sége és az adventi konferenciák rendezőse minden egyes levelet örömmel fogad, mert a résztvevők együttműködését mutatja. — Ami Önt megzavarta, az úgy látszik, az „ösztonői” szó kétféle használata, amely azonban nem kerülhető el a lélektan magyar tolmácsolásában. Ösztönös, amikor gondolkodás nélkül azt választjuk, ami nekünk test szerint hasznos, velünk rokon, „mindig így volt”. Ösztönösen szeretjük önmagunkat, családunkat, akik velünk vérségi kapcsolatban vannak, barátainkat, földieinket. — Igaza van lelkiatyjának, ezt a szeretetet tudatosítani kell, át kell változtatni erénnyé, amely tudatosan vállalt, Isten szeretetéből vállalt tiszteletben, hálában, szavaik megszívlelésében, irántuk való figyelemben, róluk való gondoskodásban, türelemben, engedelmségben nyilvánul meg. Ezek ismételt gyakorlása által alakul ki az erény, vagyis (a katekizmus szavaival): a szíves készség a jót (jelen esetben a szeretetet) akarni és cselekedni. Vagyis egy új „ösztönösség” fejlődött ki: önkéntlenül, gondolkodás nélkül, reflex-szerűen is azt tesszük, ami a szeretett lénynek jó és hasznos; de ez az „ösztönösség” már más, mint a korábbi volt, mert abban — a tudatos vállalás révén — magasabbrendű énkünknek, szellemiségünknek is része van már. Minél szélesebb körre terjed ki ez a jóakaró szeretet, annál közelebb van az illető egyén Istenhez. Mindez jó és helyes. — mint a szóbanforgó beszéd kifejezte, — ha megvan a szeretet tudatos főmotívuma: Isten iránti szeretetből cselekedni.

R. F. A bűnök számszerű meggyónása csak halálos bűn — azaz súlyos törvénynek teljesen tudatos és szándékos megszegése — esetében kötelező. Ez pedig nagy és szomorú esemény a lélekben; ezt ne kezeljük aszerint, hogy — amint írja: „hányszor történtetett”, hanem: hányszor *történt*. Az ilyen nagy dologra vissza tudunk emlékezni, ha nagyon akarunk. Csak, ha valami nagyon régi vagy zavaros dolognak rendezésében képtelen a gyónó visszaemlékezni a tényállásra, akkor elégszik meg az Egyház a valószínűségi számmal. Leveléből azt látjuk, hogy nem ilyenről van szó, hanem kisebb dolgokról, amiket azonban Ön szeret számszerűleg meggyónni. Megteheti, ha akarja, — de nem kötelessége. Egyáltalán, mint Szalézi Szent Ferenc, a lelkeknek ez a nagy mestere írja: az Úristennel szemben „nem szabad kicsinyeskedni, hanem bátran, szabadon és természetesen kell járni az ő útján, tág és nagy szívvel, de alázatosan, kedvesen és öszszeszedetten.”

G. Z. — *Esztergom.* — Engedje meg, hogy leveléből idézzünk egy nagyon tanulságos részt: „Eddig én azt hittem, hogy a Bibliában csak annyi van megírva a teremtésről, amennyire én gyermekkoromból emlékszem, hogy t. i. Isten hat nap alatt teremtetted a világot. Most véletlenül kezembe került a Biblia és megrökönyödve olvastam, hogy ott, Mózes első könyvének első fejezetében részletesen van leírva az a bizonyos „hat nap”. És még nagyobb megrökönyödéssel döbbsentem rá, hogy amit Mózes elmond, igen emlékeztet arra, amit a modern természettudomány

a földi élet keletkezéséről és kialakulásáról mond... Miért nem figyelmezteti erre az egybevágásra az Egyház a híveit?... És miért nem tanítják a hittanban ezt a részt úgy, hogy az emberben pusztán a két szó: „hat nap” maradjon meg, mire fel nő? Miért nem olvassák fel a hitoktatók hittanórán az eredeti mózesi szöveget?” — Kétségtelenül igazat adunk önnek, hogy rengeteg zűrzavarnak és félreértésnek az oka, hogy az emberek, még hívők fejében is csak a primitív kifejezés marad meg életük végéig: „hat nap”. És anélkül, hogy elolvassák az eredeti mózesi szöveget, vitatkoznak felőle. Az Egyházat és a hitoktatókat azonban általánosságban meg kell védenünk. Eppen eleget magyarázgatják a teremtést, de az emberek figyelmét legtöbbször a különösségek kötik le. A „hat nap” annyira megigézi képzeletüket, hogy elfelejtenek érdeklődni az iszonyatos erejű képek sorozata iránt, amelyekben a szent író megrendítő tömörséggel összefoglalja látomását vagy a kinyilatkoztatott hagyományt a világ teremtéséről. Teljesen igaza van abban, hogy a hitoktatásban legáltalább egyszerű, amikor már nyiladozik a gyermek elméje, elő kell venni az eredeti mózesi szöveget és annak kifejtésével magyarázni a világ teremtését. Ugy tudjuk, hogy számos hittanár ezt meg is teszi. Sőt hallottunk olyanról is, aki rajzban is bemutatta és párhuzamba állította a „hat napot” a geológia korszakaival.

Lelkiismeretes. — Hol van a határ a kísértésadta természetes indulatok és a bűnösnek mondható beleegyezés között, kívülről vajmi nehéz megállapítani. Nincs olyan lélek¹elátó pszichológus, aki mindig pontosan meg tudná ezt a határt húzni. Az ember saját maga sem tud mindig eligazodni belső forrongásai között, mint ez az ön esetében is tapasztalható. Engedje meg azonban, hogy valamit őszintén megmondjunk. Azok, akik ennyire szorgosan érdeklődnek az után, hogy hol a bűn határa, azok vagy aggályosak, vagy valamiképpen szeretnék a bűnt az erőnnel összeegyeztetni: elmenni addig a kényes gondolatokban és cselekedetekben, ameddig csak lehet. Mindkettőnek könnyen bukás a vége. Nem a bűn határain kell bibelődni, hanem a felfelé vezető ösvényt kell keresni. Foglalja le magát az ember minél teljesebben a jóval. Olyan szép nagy és szép eszmények felől gondolkozni! Persze ezzel is úgy vagyunk, mint a munkával vagy a tornával. Az elpuhult embert a legkisebb mozgás is fárasztja, a sárban vergődő ember állandóan azt érzi, hogy lelkiekel foglalkozni: „unalmas és egyhangú”. A lélek, amíg gyöngé, afféle szellemi izomlázat kap a legkisebb belső erőfeszítéstől is. Csak ha vállalja ezeket a lázakat, akkor jut el a „gaudium logicum”-hoz, a gondolkodás öröméhez. „Keressetek és találtok...” Meglátja, ha szorgalmasan gondolkodik Istenről, Krisztusról, a Boldogságos Szűzről, az alantas gondolatok úgy maradnak el belső világából, ahogy a kóbor ebek szoktak elmaradni nekirugaszkodó versenyfutásaikban a vonat mellett.